

**Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Nejvyšší dosažené vzdělání a hodnota dítěte u mladých lidí v kontextu
reprodukčních strategií**

Autor práce:

Tereza Čechová

Vedoucí práce:

Ing. Inna Čábelková, Ph.D.

Praha 2011

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 16.2.2011

.....
Tereza Čechová

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucí mé práce, Ing. Inně Čábelkové, Ph.D., za její ochotu a rady, které mi během psaní práce poskytla.

OBSAH

1 Úvod do podstaty práce	7
2 Teoretická část	
2.1 Změny v demografickém chování české populace po roce 1989	9
2.1.1 Kulturní faktory	9
2.1.2 Strukturální faktory	10
2.2 Teoretické přístupy ve výzkumu změn demografického chování	
2.2.1 Teorie individualismu a kulturní změny	12
2.2.2 Druhá demografická tranzice	14
2.2.3 Teorie racionální volby	15
2.2.4 Teorie sociální anomie, teorie genderové spravedlnosti	15
2.3 Motivace k rodičovství	
2.3.1 Teorie fertility	17
2.3.2 Hodnota dítěte – The Value of Children	19
2.4 Zahraniční a domácí studie hodnoty dítěte	21
2.5 Vzdělání jako faktor ovlivňující reprodukční strategie	22
3 Praktická část	
3.1 Cíl práce	23
3.2 Hypotézy	25
3.3 Sběr dat a jejich charakter	25
3.3.1 Struktura dotazníku	26
3.3.2 Výběr a struktura vzorku	30
3.3.3 Popis zkoumaných proměnných	32
3.4 Metody vyhodnocení a interpretace dat	
3.4.1 Korelační analýza - Spearmanův korelační koeficient pořadí	33
3.4.2 Způsob interpretace dat	33

3.5	Výsledky analýzy a interpretace výsledků	
	1. Pozitiva rodičovství	38
	2. Sociální tlak a normy	44
	3. Omezení a ztráty	50
	4. Překážky a náklady	56
3.6	Hodnocení kvality výzkumu	56
3.7	Etické otázky výzkumu	57
3.8	Omezení výzkumu a doporučení pro další výzkum	57
4	Závěr	58
5	Seznam použité literatury	62
6	Přílohy	65

1 Úvod do podstaty práce

Po revoluci v roce 1989 došlo k výrazné proměně demografického chování. L. Rabušic pojmenovává tyto změny jako tzv. „opožděnou“ druhou demografickou tranzici, ke které došlo v západní Evropě již v polovině 60. let 20.století. Konkrétně se změny projevily především poklesem sňatečnosti, vyšší rozvodovostí, vyšším počtem opakovaných manželství, přesouváním plodnosti do vyššího věku a výrazným poklesem míry porodnosti.¹

Příčiny těchto změn a možná populační opatření jsou předmětem mnoha odborných diskuzí a významným tématem české demografie a sociologie. Uvědomuji si, že je to problematika rozsáhlá a není možné ji v rámci této práce pojmut v celém rozsahu. Z toho důvodu jsem si vybrala dílčí téma. Pokles porodnosti je možné sledovat z perspektivy hodnot, které lidé připisují dětem. V dnešní společnosti má člověk nejrůznější možnosti, jejichž prostřednictvím může smysluplně naplnit svůj život. Zakládání rodiny tak čelí silné konkurenci. I přesto ovšem lidé v určitém okamžiku volí rodičovství a děti plodí. Ty jim přinášejí především psychickou hodnotu před ekonomickou.

Tématem mé práce je vztah mezi dosaženou úrovní vzdělání a hodnotou, kterou má dítě pro dnešní mladé lidi. Problematiku nahlížím v kontextu změn v reprodukčních strategiích mladých lidí v ČR s ohledem na změnu hodnotových preferencí a ekonomických a sociálních podmínek po roce 1989. Zaměřím se na generaci, která realizovala nebo ještě stále realizuje své reprodukční plány po demografické tranzici, konkrétně v druhé polovině 90.let 20.století. Vzdělání je zde chápáno jako faktor ovlivňující jejich reprodukční strategie.

Jak se liší jejich postoje k vnímání hodnoty dítěte v závislosti na jejich dosaženém vzdělání? Jak vnímání konkrétních výhody a nevýhody rodičovství? Věřím, že mi stanovené hypotézy pomohou odkrýt konkrétní souvislosti ve vztahu mezi vzděláním a vnímáním hodnoty dítěte u mladých lidí.

Práci jsem rozdělila na teoretickou a praktickou část. V teoretické části definuji charakter změn v demografickém chování české populace po roce 1989 a zabývám se konkrétními zahraničními a tuzemskými teoretickými přístupy ve výzkumu těchto změn. Dále se věnuji tématu motivace k rodičovství a především teorii hodnoty dítěte, již realizovaným studiím a výzkumům s touto tematikou.

¹ Rabušic, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 205-206.

V praktické části přistupuji k řešení vlastního výzkumu vztahu mezi nejvyšším dosaženým vzdělání a hodnotou dítěte. Po formulaci cíle výzkumu a stanovení hypotéz, přiblížím techniku sběru dat, výběr a strukturu vzorku a použité metody vyhodnocení dat. Po interpretaci analyzovaných dat zhodnotím provedený výzkum a pokusím se stanovit doporučení pro jeho případné pokračování. Na závěr práce zrekapituluji výsledky výzkumu.

2 Teoretická část

2.1 Změny v demografickém chování české populace po roce 1989

Od 60. let 20. století zaznamenává západní Evropa a Severní Amerika výraznou proměnu demografického chování, která je demografy označována jako tzv. druhá demografická tranzice. Tento přechod je charakterizován poklesem sňatečnosti, vyšší rozvodovostí, vyšším počtem opakovaných manželství, přesouváním plodnosti do vyššího věku a výrazným poklesem míry plodnosti. Tehdejší mladá generace započala transformaci intimity a párových vztahů, jejíž důsledkem je dlouhotrvající nízká porodnost v současné společnosti.² Tento režim se projevil v 90. letech 20. století také v České republice a v dalších státech bývalého východoevropského bloku a stal se hojně diskutovaným tématem.³

Reprodukční chování v období od konce druhé světové války⁴ do roku 1989 na našem území charakterizovala vysoká úroveň hladiny plodnosti, naopak nízká úroveň konečné bezdětnosti a nízký sňateční věk. Jak uvádí Hana Hašková, tento trend je spojován s působením několika následujících faktorů. Socialistický režim omezoval jak studijní a pracovní příležitosti, ale také volnočasové aktivity, především cestování. Lidé nebyli motivováni k dosažení vyššího vzdělání, což také mělo za následek nízký podíl vysokoškolsky vzdělané populace. Rodina byla vnímána jako jediné místo seberealizace a úniku před politickou státní mocí, a tou byla na druhou stranu prostřednictvím pronatalitních opatření (novomanželské půjčky, bytová politika) zvýhodňující mladé sezdané heterosexuální páry s dětmi podporována. V neposlední řadě svůj vliv sehrálo také nedostatečné rozšíření kvalitní hormonální antikoncepce, absence sexuální výchovy a regulace plodnosti spoléháním se na potraty.⁵

Výklady sociodemografických změn po roce 1989 se mezi odborníky liší. Někteří autoři v souvislosti s demografickými změnami v České republice po roce 1989 mluví o tzv. „opožděném“ druhém demografickém přechodu. Jiní upozorňují, že může jít o něco

² Rabušic, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 9 – 10.

³ Jak uvádí Hana Hašková: Mezi léty 1990 a 1999 u nás úhrnná plodnost hluboko klesala, z 1,87 na 1,12 dítěte na jednu ženu a poté stoupala. Zvyšoval se také průměrný věk prvoroďček z 22 až na 27 let. In: Hašková, H. 2009. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 22

⁴ V předtotalitním období patřila Česká republika demograficky do režimu na západ od Hajnalovy linie. Podle historických vzorců chování rozděluje Hajnal Evropu na dva modely rodinného chování, na západoevropský a východoevropský. Hajnalova linie spojuje St. Petěrburg s italským Terstem. Západoevropský typ byl charakteristický pozdním věkem v době sňatku, nukleární rodinou, tolerantností vůči neprovdaným ženám a mužům. Ve východní a jižní Evropě se naproti tomu sňatek uzavírá v nižším věku, rodiny jsou vícegenerační a s vyšší úrovní plodnosti. In: Rabušic, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 71, 93.

⁵ Hašková, H. 2009. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 24-25.

východoevropsky specifického. V zásadě můžeme mluvit o existenci dvou hlavních názorových proudů resp. o polemice v dimenzi strukturálních versus kulturních aspektů demografické změny.

2.1.1 Kulturní faktory

Zastánci prvního přístupu vidí hlavní příčiny změn v hluboké proměně hodnot a hodnotových preferencí mladých lidí (narozených v polovině 70. a na počátku 80.let), která byla umožněna změnou politického klimatu v roce 1989. Patří mezi ně především Ladislav Rabušic. Uvádí, že:

*„česká populace – a především ta mladá – je součástí evropských mentálních kohort a řídí se podobnými vzory jako její západní vrstevníci. Přirozené cesty k úspěchu a sociálnímu vzestupu, které se zakládají na znalostech a dovednostech, výkonu a štěstí, éra reálného socialismu zablokovala. Pro současnou mladou generaci se tyto dráhy opět otevřely a je zcela pochopitelné, že je plně a s vehemencí sobě vlastní exploruje. Odkládání početí a snižování počtu dětí v rodině je pouze logickým následkem této explorační.“*⁶

Mladá česká generace si osvojila hodnoty individualismu a seberealizace. Nové pracovní, studijní a volnočasové příležitosti probíhající hodnotové změny podpořily a rodičovství dnes úspěšně konkurují. Jak uvádí Rabušic, i přesto hodnota dítěte pro ně nemizí, jen se mění a již není na předním místě. Zastánci tohoto proudu vyzdvihují pozitivní aspekty této proměny a podobnost sociodemografických změn, které se šířily Evropou v druhé polovině 20. století. Chápou je jako proces začleňování české společnosti do rodiny moderních evropských společností⁷, přičemž se k pronatalitním politikám zpravidla staví odmítavě. Stát by se měl spíše snažit vytvořit pro všechny stejné „podmínky ke svobodnému rozvoji racionálního individua, který se o sebe, a tudíž i o celou populaci, postará víceméně sám“.⁸

2.1.2 Strukturální faktory

Odlisný názor na změny demografického chování v České republice v 90. letech 20. století zastává Jitka Rychtaříková. Upozorňuje na existenci „všeobecného pocitu nejistoty a stresu“ v zemích střední a východní Evropy. Pokles plodnosti chápe jako důsledek socioekonomické a politické transformace. Rychtaříková zdůrazňuje, že hodnoty individualismu a nové postoje

⁶ Rabušic, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 223

⁷ Tamtéž, s. 238.

⁸ Rabušic, L. 2002. „Populační politika je spíše chiméra než spása.“ *Populační politika ano či ne.*, Praha: CEP, s. 47-62.

vznikaly na západě v období ekonomického a sociálního klidu, zatímco v postkomunistickém bloku jde o období hlubokých ekonomických a sociálních změn.⁹ Podle Milana Kučery brání rodičovství negativní ekonomické faktory, především zhoršující se situace na trhu s byty, růst nezaměstnanosti, růst příjmové diference a zvýšení nákladů na výchovu dětí.¹⁰

Zastánci tohoto výkladu změn hovoří nikoliv o druhém demografickém přechodu, ale o demografickém šoku či krizi a zastávají pronatalitní opatření, která by měla vést k přímé nebo nepřímé podpoře rodin s dětmi.

Hana Hašková ovšem upozorňuje, že tyto dva výklady poklesu plodnosti v našem regionu se nemusí vzájemně vylučovat. Změny plodnosti mohou být důsledkem náhlé diskontinuity v životech lidí po rozpadu východoevropského bloku, která zároveň urychlila a zintenzivnila působení dlouhodobých hodnotových změn na sociodemografické chování lidí. Zároveň také uvádí, že míra vlivu těchto faktorů se může v průběhu času měnit. V prvních letech transformace může vliv strukturálních faktorů převažovat, ovšem spolu s tím, jak se socioekonomická a politická situace stabilizuje, mohou nabývat na významu faktory kulturní.¹¹

2.2 Teoretické přístupy ve výzkumu změn demografického chování

Nyní se budu blíže věnovat teoriím, které se snaží vysvětlit změny demografického chování a z nichž také čerpá výše uvedená odborná diskuze.

2.2.1 Teorie individualismu a kulturní změny

Podle teorie individualismu a kulturní změny jsou změny rodinného života ovlivněny změnami hodnotovými. Na významu získávají hodnoty individualismu a sebevyjádření. Svou roli hraje také sekularizace společnosti, demokratizace uvnitř heterosexuálních vztahů a oslabení tradičních prostředků sociální kontroly. Zastánci této teorie neodmítají vliv strukturálních či ekonomických faktorů, ale domnívají se, že modernizace, technologické změny (především

⁹ Rychtaříková, J. 1996. Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace. *Demografie* 38 (2): 77-89.

¹⁰ Kučera, M. 2000. „Představy o postavení sňatku a narození dětí v životní dráze mladých svobodných lidí.“, s. 45-66. In: Fialová, L.; Hamplová, D.; Kučera, M.; Vymětalová, S. 2000. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství.

¹¹ Hašková, H. 2009. *Fenómén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 29-30.

dostupnost antikoncepce) a rozvoj sociálního státu umožnily změnu hodnot a preferencí, na jejichž základě se pak změnilo i lidské chování.¹²

S touto teorií je spjato jméno Ronalda Ingleharta, který stojí za realizací longitudinálních mezinárodních šetření hodnot European Values Study, World Values Study a International Social Survey Programme, kterých se po roce 1989 zúčastnila také Česká republika.¹³ Podle Ingleharta je třeba vnímat současné změny hodnot jako důsledky tzv. tiché revoluce, během které se lidské hodnoty přesunuly od důrazu na ekonomickou prosperitu, růst a hmotné jistoty – od hodnot materialistických, k hodnotám postmaterialistickým, jako je kvalita života, individualismus, sebevyjádření, diversita a pluralita. Dle Ingleharta dodávala tradiční rodina lidem jistotu, které bylo potřeba, když žili v náročných podmínkách.¹⁴ V dnešní společnosti přebírá zodpovědnost za přežití a základní životní standard sociální stát a mladá generace může klást větší důraz na nezávislost a seberealizaci.¹⁵

Podle A. Giddense v současných společnostech pozdní modernity ustoupila do pozadí prokreativní role intimních vztahů a do popředí se dostala jejich „reflexivita“ zosobněná sexuální přitažlivostí, sdílenou intimitou a emocionální komunikací.¹⁶ Rodina prochází v současné době velkými změnami. Jádrem rodiny se dnes stává pár. Giddens mluví o tzv. „čistém vztahu“¹⁷, který závisí na aktivní důvěře a implicitně demokratický. Z. Bauman se zamýšlí nad negativními důsledky osobní svobody na mezilidské vztahy. Upozorňuje, že existuje silná tendence zacházet se vztahy a partnerstvím jako s věcmi, které je třeba spotřebovat a nikoliv produkovat. „Závazky typu „dokud nás smrt nerozdělí“ se mění v kontrakty typu „dokud uspokojení trvá“.¹⁸ Důsledkem může být také odkládání rodičovství a pokles plodnosti. F. de Singly ukazuje na skutečnost, že v průběhu druhé poloviny 20. století se individualizace začíná dotýkat všech osob tvořících společnost, dříve byla vyhrazena pouze mužům. S rozšířením antikoncepce, zvyšujícím se vzděláním žen, vyšším podílem žen na trhu práce a s upevňováním sociálního státu se individualizace týká také žen. Současná rodina se soustředí především na uspokojování emocionálních potřeb, ovšem nestabilní základy

¹² Jak uvádí Dana Hamplová; srv. Hamplová, D. Vstup do manželství a vzdělání českých žen: generace 1952-1982. In Hamplová, D.; Rychtaříková, J.; Pikálková, S. 2003. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, s. 16-17.

¹³ Viz <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>; <http://www.worldvaluessurvey.org/>; <http://www.issp.org/>.

¹⁴ Inglehart, R. 1990. *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, s. 3-14.

¹⁵ Inglehart, R. 1971. „The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies“. *American Political Science Review* 65 (4): 991-1017.

¹⁶ Giddens, A. 2000. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 79.

¹⁷ Tamtéž, s. 77-80.

¹⁸ Bauman, Z. 2002. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, s. 258-259.

partnerských vztahů neposkytují dostatečnou důvěru k jejich trvání, a tedy ani jistoty k dlouhodobé investici do rodičovství.¹⁹

2.2.2 Druhá demografická tranzice

Za koncepcí tzv. druhého demografického tranzice stojí Dirk J. van de Kaa a Ron Lesthaeghe²⁰. Počátek druhé demografické tranzice se pro západní a severské evropské země stanovuje na rok 1965, kdy plodnost poklesla z úrovně lehce nad reprodukční hranici plodnosti na úroveň hluboce pod ní (pod 2,1 dítěte na ženu), přičemž vystřídala výrazný růst fertility, který nastal ve vyspělých zemích v 50. letech a je popisován jako poválečný baby boom. Na tuto novou situaci již nebylo možné reagovat teorií prvního demografického přechodu.²¹ Ve zbytku Evropy proběhly změny na počátku 90. let. 20. století.

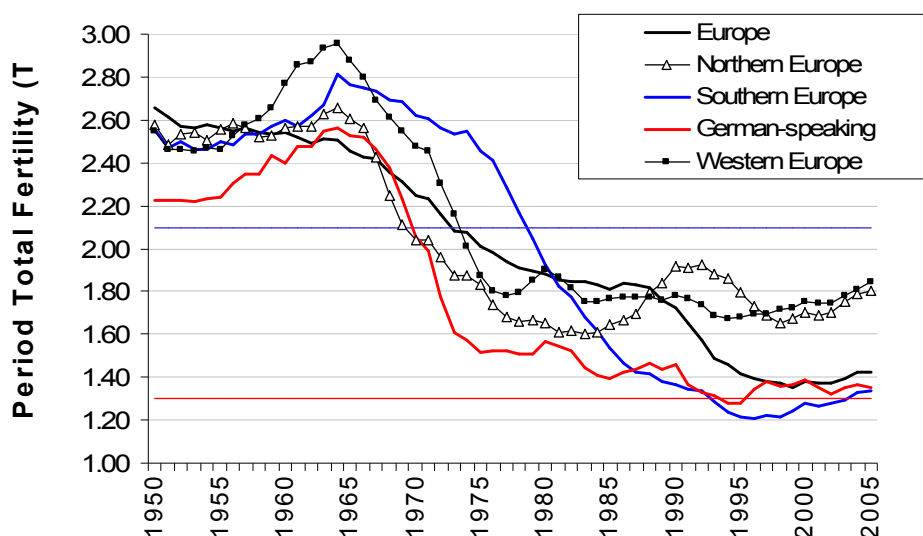
Pro druhý demografický režim je charakteristická úplná kontrola nad fertilitou (podpořeno rozšířením účinné antikoncepce) a nízká motivace párů mít více než jedno či dvě děti, což přináší pokles fertility pod reprodukční úroveň.

¹⁹ Singly, F. de. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.

²⁰ Van de Kaa, D. J. 1987. „Europe's second demographic Transition.“ *Population Bulletin* 42 (1); Van de Kaa, D. J. „*The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries*“. Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminář of the National Institute of Population and Social Security, 2002, January 29, Tokyo. Lesthaeghe, R. „*The Unfolding Story of the Second Demographic Transition*“. Paper presented at the Conference on Fertility in the History of the 20th Century-Trends, Theories, Public Discourse, and Policies, 2010, January 21-23, Berlin.

²¹ Teorie prvního demografického přechodu má tři fáze, během nichž se populace přesouvá z počátečního režimu vysoké úmrtnosti a vysoké porodnosti do režimu nízké úmrtnosti a nízké porodnosti. Fáze před tranzicí je charakteristická vysokou mortalitou (vliv epidemií, hladomorů a válek) a vysokou porodností. V období tranzice klesá úmrtnost a následně také porodnost, dochází k populačnímu růstu. Po tranzici mluvíme o režimu s nízkou mortalitou a nízkou porodností. K přechodu do nového režimu došlo postupně od západu k východu Evropy přibližně v období 1750-1930, což bylo období modernizace, industrializace, urbanizace a růstu vzdělanosti. In: Rabušic, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 46- 49.

Obrázek č. 1 Úhrnná plodnost v evropských zemích (1950-2005)

Zdroj: Sobotka (2007)

Van de Kaa shrnul vývoj populačního chování od roku 1965 do současnosti do následujících na sebe navazujících kroků:

- 1) Došlo k poklesu úhrnné plodnosti v důsledku poklesu plodnosti žen vyššího věku.
- 2) Snížily se počty porodů dětí ve vyšším pořadí.
- 3) Snížil se počet předmanželských koncepcí a počet sňatků vynucených z důvodů těhotenství nevěsty.
- 4) Průměrný věk v době prvního sňatku ovšem ještě klesal.
- 5) Prodloužil se interval mezi sňatkem a porodem.
- 6) Zvyšovala se rozvodovost.
- 7) Sňatek je čím dál častěji nahrazován nesezdaným soužitím, zvyšuje se průměrný věk v době prvního sňatku.
- 8) Mladí lidé uzavírají sňatek, až je nevěsta těhotná. Zvyšuje se podíl dětí narozených před sňatkem. Celkově se zvyšuje průměrný věk v době prvního porodu.
- 9) Uzákonění možnosti sterilizace a potratů dále snížilo nechtěná otěhotnění, což mimo jiné snižuje porodnost ve věku na konci plodivého období ženy.
- 10) Ovdovělí a rozvedení častěji volí nesezdaná soužití před sňatkem.
- 11) Zvyšují se počty dětí narozených svobodným rodičům.
- 12) Úhrnná plodnost se stabilizuje na nízké úrovni.
- 13) Úhrnná plodnost se po nějakém čase mírně zvyšuje, když začínají plodit ženy, které dosud porody odkládaly, zvyšuje se podíl prvních a druhých dětí narozených ženám ve vyšším věku.

- 14) Dobrovolná bezdětnost se stává stále významnějším demografickým jevem
- 15) Plodnost jednotlivých kohort se stabilizuje na úrovni pod reprodukční hranicí.²²

Příčinu tak výrazné změny v demografickém chování vidí autoři stejně tak jako např. Inglehart v posunu v hodnotové orientaci ve vztahu k rodině a dětem. Rodina jako tradiční instituce je oslabena. Mladí lidé volí takový životní způsob, který jim dává volný prostor pro nezávislé rozhodování, a vyhýbají se závazkům, které by je dlouhodobě omezovaly. Van de Kaa neopomíjí vliv technologických a strukturních inovací na změny v demografickém vývoji, ovšem primát přisuzuje hodnotám. Již v roce 1980 přišel se zajímavou koncepcí změn reprodukčního chování francouzský filosof Philippe Ariès. Období první tranzice je podle něj časem, kdy „dítě bylo králem“ rodinných vztahů, jelikož se stávaly prostředkem sociální mobility. Pokles porodnosti byl nesen především ohledy na děti a rodinu, která se stala pevnou institucí. V období druhé demografické tranzice se situace změnila. Zlepšily se možnosti vzdělávání, zaměstnání, sociální podmínky a mladí lidé se mohli lépe seberealizovat, ne jen investovat do svých dětí a dítě již v jejich životech častěji nehraje hlavní úlohu. „Králem“ se stal pár samotný.²³ Van de Kaa v této souvislosti označuje první tranzici za „altruistickou“ a druhou za „individualistickou“.

2.2.3 Teorie racionální volby

Druhou stranu názorového spektra tvoří zastánci teorie racionální volby. Ta připisuje proměnu rodinného chování ekonomickým a institucionálním faktorům, zejména změnám pracovního trhu. Tato teorie předpokládá, že lidé ve svém jednání vybírají z různých variant, zvažují očekávané přínosy a ztráty a své chování volí tak, aby dosáhli žádoucího stavu a minimalizovali ztráty. Hlavním představitel teorie racionální volby je Gary S. Becker. Pokud je základním faktorem určujícím lidské reprodukční chování poptávka po dětech, je podle něj možné převést problematiku plodnosti do teorie spotřebitelského chování. Děti jsou zde chápány jako určitý druh „zboží“. Rozhodování o tom, zda a kolik bude mít člověk dětí, probíhá na základě zvážení výnosů a nákladů, které dítě potenciálně přinese. K nákladům na dítě řadíme přímé náklady (skutečné peněžní výdaje na dítě po odečtení všech zvýhodnění v rámci daňového systému a systému sociálního zabezpečení) a náklady ztracených příležitostí

²² Van de Kaa. 1987, podle Rabušic, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 185-186.

²³ Ariès, P. 1980. „Two successive motivations for the declining birth rate in the West“. *Population and Development Review*. 6 (4): 645-650.

(výchova dětí spotřebovává čas, který by členové domácnosti mohli zužitkovat jinak). „Výnosy z dítěte“ jsou měřeny očekávaným užitekem, který přinese dítě domácnosti (investice do „kvality dítěte“).²⁴ Při zvyšující se úrovni vzdělání a pracovní seberealizaci žen mimo rodinu, dochází k přehodnocování „spotřebitelského“ chování a dochází tak ke snižování plodnosti, především jsou upřednostňovány malé rodiny. Náklady na rodičovství, resp. bariéry ovšem mohou být snižovány vhodnými sociálně-politickými opatřeními, které povedou ke snižování přímých nákladů i nákladů ztracených příležitostí, které na sebe váže rodičovství²⁵.

2.2.4 Teorie sociální anomie, teorie genderové spravedlnosti

Pokles plodnosti ve střední a východní Evropě je také možné nahlížet teorií sociální anomie, která byla v sociologii představena Émilem Durkheimem a Robertem K. Mertonem. Ta odkazuje k situaci, v níž je oslabena síla sociálních norem. U jedince dochází k pocitu odcizení a plánování jeho vlastní budoucnosti se stává složitým. Výsledkem je životní dezorientace a nejistota. Rabušic a Mareš upozornili, že jednotlivci mohou v transformující se společnosti prožívat rozdílnou úroveň anomie. Rozpadem bývalého východoevropského bloku zde došlo ke zpochybnění předchozích sociálních norem a hodnot a zároveň došlo k ustanovování těch nových²⁶.

Teorie genderové spravedlnosti, za níž stojí Peter McDonald se pohybuje na pomezí teorie individualizace a racionální volby. Upozorňuje na rozpor mezi relativně vysokou hladinou genderové spravedlnosti, která je v soudobých vyspělých společnostech zakotvená v moderních institucích orientovaných na jednotlivce (např. vzdělávací systém a trh práce), a přetrváváním nízké úrovně genderové spravedlnosti ve sféře soukromé a v institucích orientovaných na rodiny (např. výkon domácích prací, péče o děti, sociálně-politická opatření). Podle McDonalda vyžaduje současná situace redefinici institucionálních rámců, a zároveň jejich širokou společenskou akceptaci tak, aby umožňovaly kombinování rodičovství s nerodinnými rolemi, a to ať už na trhu práce nebo v rámci volného času.²⁷

²⁴ Becker, G. S. 1981. *A Treatise on the Family*. London: Harvard University Press, s. 237-256.

²⁵ Hašková, H. 2009. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 44

²⁶ Rabušic, L.; Mareš, P. 1996. „Je česká společnost anomická?“ *Sociologický časopis* 32 (2): 175-187.

²⁷ McDonald, P. 2000a. „Gender Equity in Theories of Fertility Transition.“ *Population and Development Review* 26 (3): 427- 439.

2.3 Motivace k rodičovství

Výše zmíněné teorie se snaží o vysvětlení poklesu plodnosti, neřeší ovšem otázku, proč plodnost ve většině evropských států neklesá k nule a proč Evropané ještě vůbec plodí nějaké děti, jestliže náklady na rodičovství jsou značné, tržní společnost upřednostňuje mobilní jedince bez partnerských a rodičovských závazků a díky antikoncepčním prostředkům došlo k oddělení sexu a prokreace. Ekonomická hodnota dítěte klesala se zákazem dětské práce a zavedením povinné školní docházky. Můžeme tedy mluvit o růstu emocionální hodnoty dítěte v moderní době. Jak uvádí Rabušic: „Moderní společnost, která je společností značně individualizovanou, totiž nabízí tak mnoho nejrůznějších možností, jejichž prostřednictvím může člověk smysluplně naplnit svůj život, že plození dětí by v jejich konkurenci u chladně kalkulujícího jedince nemohlo obstát.“²⁸

2.3.1 Teorie fertility

Pro odpověď na otázku proč lidé mají či chtějí děti použijí rozdělení Phillipa Morgana a Rosalind Kingové, které představuje ve své práci Petr Pakosta.²⁹ Ti rozlišují tři hlavní myšlenkové proudy teorií fertility. První z nich jsou **evolučně-biologické teorie**, podle nichž se lidé reprodukuje jako každý jiný biologický druh na základě vrozených predispozic. Názory odborníků se v této věci liší. Biologové jasně zastávají stanovisko, že lidský druh má silné genetické predispozice k sexuálnímu styku.³⁰ Ty ovšem člověku nebrání v tom, aby svou sexuální touhu omezil, pokud je to nutné. Moderní člověk svou schopností oddělit sex od prokreace způsobil, že z hlediska množení je mu genetická predispozice k sexu k ničemu. Caroline Fosterová se domnívá, že „ženy mají biologicky založenou predispozici k pečování nebo mateřskému chování“.³¹ Tato předurčenost k péči o děti ovšem také může být potlačována a mnozí sociální vědci s tímto názorem nesouhlasí. Biologové připomínají, že evoluce pojednává o variabilitě lidského chování a o individuálních odlišnostech.

²⁸ Rabušic, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 139.

²⁹ Morgan, S. P., King S. B. 2001. „Why Have Children in the 21st Century? Biological Predispositions, Social Coercion, Rational Choice.“ *European Journal of Population* 17(1): 3-20. In: Pakosta, P. 2009. „Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice“. *Sociologický časopis* 45 (5): 899-934.

³⁰ Ridley, M. 2007. *Červená královna: sexualita a vývoj lidské přirozenosti*. Praha: Portál.; Dawkins, R. 1998. *Sobecký gen*. Praha: Mladá fronta.

³¹ Foster, C. 2000. „The limits to low Fertility: A Biosocial Approach.“ *Population and Development Review*. 26 (2): 209-234.

Podle mikroekonomických teorií fertility neboli **teorie racionální volby** je rodičovství předmětem racionálního rozhodnutí, v němž jsou zvažovány očekávané výnosy a náklady, jak již bylo zmíněno výše. Podle Caldwell je ovšem tento přístup příliš jednostranný. Uvádí, že v souvislosti s rodičovstvím vznikají nové typy výnosů, které nahrazují ekonomický užitek, např. uspokojení z úspěšného rodičovství a samy o sobě jsou nenahraditelné.³²

Posledními jsou teorie, které vycházejí z předpokladu, že fertilitní chování je předmětem **působení sociálních norem**. V současné společnosti se početí dítěte stává individuálním aktem, i přesto nemůžeme vliv sociálních norem pominout. Hašková a Zamykalová je ve své analýze charakterizují jako provázané normy správného rodičovství, normy usilování o rodičovství, věkové normy a normy úplnosti a dospělosti.³³ „Prostřednictvím sociálních norem je vykonáván sociální tlak. Ten může působit jako hlavní nezávislý indikátor pozitivně ovlivňující rozhodnutí mít dítě. Rodiče chtějí „dát prarodičům vnouče“, „nemít jedináčka“ či „mít někoho, kdo se o ně postará ve stáří“.³⁴

2.3.2 Hodnota dítěte – The Value of Children

Pro mou práci je teorie hodnoty dítěte stěžejní. Teorie hodnoty dítěte má svůj základ v analýzách L. W. Hoffmanové a M. L. Hoffmana, se kterými začali na přelomu šedesátých a sedmdesátých let.³⁵ Pakosta uvádí, že tento projekt stojí na pomezí sociologie a sociální psychologie. Hlavní myšlenka výzkumu se soustředila na individuální motivy rodičovství, na prožívání rodičovství kladla velký důraz, což vedlo ke psychologizaci celého projektu, je podle něj ale i přínosem pro sociologii. „V určité věkové fázi života člověka je porod dítěte, zvláště prvního, významným zdrojem životního štěstí. Můžeme předpokládat, že působení sociálních norem slábne, stejně tak zájem širšího příbuzenstva na narození dítěte a rodičovství se stává individuálním aktem podloženým racionálních rozhodnutím, přičemž hlavním důvodem pro něj je emoční uspokojení z naplněného životního plánu a prostá radost z výchovy dítěte a jeho

³² Caldwell, C. J. 1982. *Theory of Fertility Decline*. London: Academic Press.

³³ Hašková, H.; Zamykalová, L. 2006. „Mít děti – co je to za normu? Čí je to norma?“ *Biograf* 11 (40-41): 3-53.

³⁴ Pakosta, P. 2009. „Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice“. *Sociologický časopis* 45 (5): 899-934, s. 903.

³⁵ Hofman, L. W.; Hofman, M. L. 1973. „The Value of Children to Parents.“ In: Fawcett, J. T. (ed.) *Psychological Perspectives on Population*. New York: Basic Books: s.19-76.

lásky, nikoliv utilitární výnosy plynoucí z dítěte^{36,37} Kritici upozorňují, že psychické uspokojení nemůže plně vysvětlit komplexní reprodukční chování.³⁸

Na základě svého výzkumu Hoffmanová a Hoffman definovali soubor devíti základních hodnot, které děti poskytují svým rodičům:

- 1) Narození dítěte poskytuje mladým lidem status dospělosti a dává jim sociální identitu.
- 2) Dítě umožňuje rodičům expanzi za hranice vlastního života, dává jim pocit reprodukce sebe samých, pocit jisté „nesmrtelnosti“.
- 3) Dítě dává člověku pocit morálnosti.
- 4) Dítě přináší pocit afiliace (přidružení).
- 5) Dítě je zdrojem stimulace, novosti v životě, zábavy.
- 6) Dítě je zdrojem pocitu kreativity, pocitu naplnění, kompetence.
- 7) Dítě přináší rodičům (hlavně však matkám) zdroj moci a současně i pocit kontroly nad někým jiným.
- 8) Dítě umožňuje rodičům srovnávat se a soutěžit jeho prostřednictvím s jinými, čímž může přinášet prestiž.
- 9) Dítě je ekonomicky užitečné.³⁹

Na práci Hoffmanových navázali J. T. Fawcet a F. S. Arnold systémem měření hodnoty dítěte pro rodinu.⁴⁰ Jak uvádí Rabušic, „jejich cílem bylo hledat zvláště motivaci pro plození dětí v jeho obecném smyslu a motivaci pro určitý počet dětí, což mělo přispět k lepšímu porozumění populačnímu růstu nebo poklesu“.⁴¹ Vycházejí z modelu, který se skládá z pěti proměnných, které pak sloužily k formulování sady 45 výroků, s nimiž je pak prostřednictvím dotazníkového šetření možné v reprezentativních výběrech zjistit hodnotu dítěte v příslušné společnosti. Těmito proměnnými jsou hodnota dětí, alternativní zdroje této hodnoty, náklady, překážky a podporovatelé. Hodnotu dětí vnímají jako soubor psychologických potřeb, které děti

³⁶ Pakosta, P. 2009. „Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice“. *Sociologický časopis* 45 (5): 899-934, s.903-904.

³⁷ Elizabeth Badinter na základě historických pramenů sledovala postupné ustanovování tzv. mateřského mýtu a problému matek, které se cítily provinile, že lásku k dětem neprožívaly. Badinter, E. 1981. *The myth of motherhood: an historical view of the maternal instinct*. London: Souvenir Press.

³⁸ Schoen, R., Young, J. K., Nathason, C. A., Fields, J., Astone, N. M. 1977. „Why Do Americans Want Children?“ *Population and Development Review* 23 (2): 333-358.

³⁹ Autoři ovšem uvádí, že ne všechny tyto hodnoty se musejí vyskytovat nezbytně ve všech prostředích a sociálních strukturách a že se budou lišit v závislosti na pořadí, v němž se dítě v rodině narodilo. Hofman, L. W.; Hofman, M. L. 1973. „The Value of Children to Parents.“ In: Fawcet, J. T. (ed.) *Psychological Perspectives on Population*. New York: Basic Books. s.19-76.

⁴⁰ Fawcet, J. T., Arnold, F. S. 1973. „The Value of Children: Theory and Method.“ *Representative Research in Social Psychology*, 4 (1): 23-36.

⁴¹ Rabušic, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Portál, s. 155.

uspokojují. Jako náklady chápou to, co člověk musí obětovat a co ztrácí rodičovstvím. Poslední dvě proměnné odkazují k faktorům, které brání nebo naopak podporují to, aby člověk hodnotu „mít děti“ mohl uskutečnit. Při obou výzkumech se zjistilo, že účastníci na dětech nejvíce vyzvedávali to, že poskytují hodnoty emocionální a psychické (mít dítě pro lásku a péči, mít dítě, aby bylo doma veselo) před ekonomickými.⁴²

S odlišným přístupem k teorii hodnoty dětí přišli američtí sociologové D. Friedmanová, M. Hechter a S. Kanazawa.⁴³ Nechali se inspirovat teorií racionální volby a doplnili ji o specifikaci imanentní hodnoty dítěte, kterou spatřují v jeho kapacitě snižovat nejistotu pro ženu a posilovat partnerskou solidaritu pro páry. U teorie redukce nejistoty se předpokládá, že racionální aktér se vždy bude snažit omezovat nejistotu ve svém životě. Pokud má tedy racionální aktér možnost změnit nejistou situaci v určitou, i když rizikovou, jako je kupříkladu vstup do rodičovství, vstup do manželství nebo vybudování stabilní kariéry, udělá to. Člověk by měl volit tu možnost, kdy je schopen předpovědět pravděpodobné výsledky variant svého chování před tou situací, kdy neví jaké následky různé varianty chování přinesou. Autoři upozorňují, že zdaleka ne všichni mají stejné šance na využití těchto strategií a že se také liší míra nejistoty, které čelí. Přejít k rodičovství by měli volit především ti, kteří čelí větší nejistotě a ti, kteří mají horší přístup k alternativním prostředkům redukce nejistoty (např. lidé v nestabilních partnerských vztazích, ženy s malými šancemi na uzavření sňatku nebo vybudování pracovní kariéry), a to i přesto, že je rodičovství rizikové a finančně nákladné.⁴⁴ Nestabilita na trhu práce nebo hrozba nezaměstnanosti by podle teorie racionální volby vedla k odkládání rodičovství, naopak podle teorie redukce nejistoty by byla podnětem pro jeho zahájení.

⁴² U nás se tématem emocionální hodnoty dítěte zabýval především psycholog Zdeněk Matějček. Matějček, Z. 1978. „Hodnota dítěte pro rodinu“. *Demografie*, 20 (2): 134-141.

⁴³ Friedman, D., Hechter, M., Kanazawa, S. 1994. „A theory of the Value of Children.“ *Demography* 31 (3): 375-401.

⁴⁴ Dle výzkumu V. Kantorové ženy s vyšším vzděláním odkládají založení rodiny až do doby stabilizace na pracovním trhu častěji než ženy s nižším vzděláním. Kantorová, V. 2004. „Education and entry into motherhood: The Czech Republic during the state socialism and the transition period (1970-1997).“ *Demographic Research*. Special Collection 3: 245-274.

2.4 Zahraniční a domácí studie hodnoty dítěte

V předchozí kapitole jsem se věnovala původnímu projektu sociologů Hofmanových, kteří stojí za vznikem teorie hodnoty dětí. Poté na ni svou prací navázali J. T. Fawcett a F. S. Arnold. Po třiceti letech byl tento koncept revidován Bernardem Nauckem z Univerzity v Chemnitz a Giselou Trommsdorff z Univerzity v Konstanz.⁴⁵ Jednalo se o mezinárodní komparativní výzkum postupně zvětšujícího se počtu kulturně rozdílných zemí. K zúčastněným zemím patřila např. Velká Británie, Německo, Francie, Polsko, Turecko, Japonsko, Indie, Ghana a další. V České republice studii aplikoval Ivo Možný. Data byla sesbírána ve dvou vlnách (2001,2006), díky časovému odstupu pěti let bylo možné zachytit změnu v postojích mladé české generace. První kohorta realizovala své reprodukční plány za předešlého režimu, zatímco druhá kohorta již plně pod vlivem hodnotových změn porevolučního období.

Studie poskytla zajímavá zjištění. Také mladší generace se jasně přiklání k emocionální hodnotě dítěte. Jasně „deklarují, že si děti pořizují zejména pro celoživotní radost, pocit štěstí plynoucí z rostoucího dítěte a jeho životních úspěchů a všechny ostatní důvody upozadují“. Především jakékoliv utilitární důvody nebo důvody plynoucí z vnějšku či působení sociálních norem.⁴⁶ U mladší generace vzrostly genderové rozdíly v postojích k rodičovství, čímž se také více stalo citlivým tématem mladých párů. Předpokládaná změna proběhla v názorovém přiblížení mezi rozdílnými vzdělanostními skupinami, především v postojích vyjadřující nerozhodnost a výhrady vůči rodičovství. U starší generace byly rozdíly v názorech podle vzdělanosti úrovně velmi zřetelné, zatímco u té mladší se názory srovnávají.

K prvním šetřením, na kterých po roce 1989 participovala Česká republika, věnující se problematice rodičovství a manželství patřil mezinárodní výzkum International Social Survey Programme (ISPP 1994) realizovaný Sociologickým ústavem AV ČR. Následně proběhly výzkumy Rodina 94, 96, Populační klima 1996, Mladá generace 1997, Family and Fertility Surveys (FFS 1997,) The Acceptance of Population Related Policies (PPA) z roku 2000, ISSP Family and Changing Gender Roles 2002, všechny s cílem zmapovat nové rodinné a demografické trendy a proměnu preferencí a hodnot v české společnosti. Nejenom za účelem mezinárodních srovnání je stěžejní účast České republiky na longitudinálních mezinárodních šetření hodnot European Values Study (EVS 1991,1999,2008) a World Values Study (WVS 1991,1998).

⁴⁵ <http://www.uni-konstanz.de/developmental-psychology/VOCproject.html>

⁴⁶ Pakosta, P. 2009. „Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice“. Sociologický časopis 45(5):899-934, s.927.

Tyto realizované studie nabízí množství empirických poznatků, které mohou objasnit současné postoje k rodinnému životu a rodičovství.⁴⁷ V české společnosti se stále ještě většina dětí rodí matkám žijícím v manželství. Nárůst individualizovaných forem uspořádání soukromého života má ovšem na reprodukční otázky čím dál tím větší vliv. Mezi mladými lidmi se více rozšiřuje bezdětné nesezdané soužití jako předstupeň před založením manželské rodiny. Ti, kteří preferují manželský svazek, si jsou svými reprodukčními plány jisti a směřují k zakládání větších rodin spíše než ti, kteří preferují nesezdané soužití. Nesezdaná soužití jsou také častěji bezdětná než manželství. Preference rodičovství jsou nejnižší mezi těmi, kteří buď nemají žádného partnera nebo s ním nežijí.

Tématem rozdílů ve vzdělání ve spojitosti s výzkumem hodnoty dítěte se věnují sociologové T. Klein a J. Eckhard z Univerzity v Heidelbergu. Ve své stati „Educational Differences, Value of Children and Fertility Outcomes in Germany.“⁴⁸ analyzovali data empirického výzkumu German Family Survey z let 1988, 1994 a 2000 za Německo⁴⁹. Cílem výzkumu bylo jednak najít spojitost mezi mírou vzdělání a teorií nákladů ztracených příležitostí a zároveň mírou vzdělání a vnímáním nemateriálních hodnot dítěte. První část výzkumu zkoumala, zda souvislost mezi reprodukčními plány a jejich realizací na straně jedné a výší vzdělání u žen na straně druhé může být vysvětlována právě teorií nákladů ztracených příležitostí. Předpokládá se, že vzdělanější ženy budou v souvislosti s narozením dítěte více trhaté, jak na ušlé mzdy, tak na pracovních příležitostech do budoucna než ženy se vzděláním nižším. To může ovlivňovat jejich reprodukční strategie. Podle autorů se tato teze nepotvrdila. Míra vzdělání neovlivňuje (není statisticky významná) vnímání neslučitelnosti kariéry a mateřství, ani vliv na plánování rodičovství v souvislosti s teorií nákladů ztracených příležitostí. Naopak mezi zkoumáním nemateriálních hodnot dítěte (výhody a nevýhody rodičovství) a mírou vzdělání u žen nacházejí statisticky významné vztahy, především ve vnímání pozitivních stránek rodičovství. Ženy s vyšším vzděláním přikládali větší váhu jiným životním aktivitám než mateřství oproti ženám s nižším vzděláním.

⁴⁷ Výzkumy z výstupů realizovali např. D. Hamplová (2000, 2003), J. Rychtaříková (1996, 2003), P. Mareš a I. Možný (2005), L. Rabušic (2001), T. Sobotka (2007), P. Pakosta (2009), H. Hašková (2007, 2009).

⁴⁸ Klein, T., J. Eckhard. 2007. „Educational Differences, Value of Children and Fertility Outcomes in Germany.“ *Current Sociology* 55 (4): 505-525.

⁴⁹ <http://www.gesis.org/en/services/data/survey-data/subject-based-study-pools/dji-family-survey/>

2.5 Vzdělání jako faktor ovlivňující reprodukční strategie

Vzdělání je vnímáno jako významný faktor ovlivňující demografické chování. Je možné jej vnímat jako měřítko výdělečného potenciálu, ekonomické nezávislosti a možného uplatnění na trhu práce. Teorie individualismu a kulturní změny spojuje nárůst individualismu v moderní společnosti se zvyšující se vzdělanostní úrovní žen.

Vzdělání je oficiálním a sociálně uznávaným měřítkem kulturního kapitálu. Koncept kulturního kapitálu formuloval Pierre Bourdieu. Kulturní kapitál je dovednost, která plyne z kulturní kvality prostředí, v němž člověk vyrůstá. Funguje jako sociální vztah, který zahrnuje kulturní vědomosti a schopnosti, která dávají moc a status. Kulturní kapitál existuje ve třech formách, jako intelektuální a tělesné dispozice, objektivizované hodnoty: knihy, obrazy a jako akademické tituly a vědecké hodnosti.⁵⁰

Podle H. Haškové je „souvislost mezi reprodukčními plány a jejich realizací na straně jedné a výší vzdělání na straně druhé nejčastěji vysvětlována teorií nákladů ztracených příležitostí“. S dosažením vyššího vzdělání souvisí také pozdější vstup na trh práce, a tedy později dosažená ekonomická nezávislost a pozdější zakládání rodiny.⁵¹

⁵⁰ Katrňák, T. 2004. *Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 41-42.

⁵¹ Hašková, H. 2009. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, s.87.

3 Praktická část

3.1 Cíl práce

Jak již bylo výše zmíněno, změny reprodukčních strategií u současné mladé generace jsou příčinou poklesu porodnosti (počtu novorozenců dětí). Pokles porodnosti je možné sledovat z perspektivy hodnot, které lidé připisují dětem. Jednou z teorií, která se snaží objasnit tento pokles je také teorie hodnoty dítěte. Vzdělání resp. dosažená úroveň vzdělání je dle zmíněných studií jedním z faktorů ovlivňující reprodukční chování. Teoretické přístupy zabývající se poklesem porodnosti vyzdvihují vliv nárůstu vzdělanostní úrovně, a to především u žen. Ve své práci jsem se zaměřila na vztah mezi nejvyšším dosaženým vzděláním u současné generace třicátníků a hodnotou, kterou připisují dítěti.

Zajímalo mě především jak vnímají lidé v reprodukčním věku konkrétní výhody a nevýhody rodičovství v závislosti na svém vzdělání.

Jako výzkumnou strategii jsem si zvolila kvantitativní výzkum, ten umožňuje zkoumat problém na širokém vzorku a testovat předem stanovené hypotézy odvozené z teorie (vztahy mezi dvěma proměnnými).⁵²

3.2 Hypotézy

Na základě výše uvedených předchozích výzkumů a teoretických prací, které se zabývají hodnotou dítěte a reprodukčním chováním jsem formulovala následující hypotézy o vztahu mezi hodnotou dítěte a nejvyšším dosaženým vzděláním u generace lidí v reprodukčním věku.

H₁: L. Rabušic vnímá změny reprodukčního chování mladé generace jako důsledek změn hodnotových. Současná generace lidí v reprodukčním věku podle něj nespojuje naplnění života jednoznačně a pouze s dětmi. Svou roli zde hraje konkurence více životních stylů.⁵³

Předpokládám, že lidé s vyšším vzděláním si budou emocionálních hodnot dítěte (dítě jako naplnění života a zdroj osobního psychického uspokojení) cenit méně než lidé s nižším vzděláním. Silněji vnímají, že rodina nemusí být jediným místem, kde se člověk

⁵² Disman, M. 2006. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, s. 126.

⁵³ Rabušic, L. 2001. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství.

může cítit spokojený a šťastný. Větší váhu přikládají i jiným životním aktivitám, satisfakci nalézají v pracovním uplatnění.

H2: H. Hašková a L. Zamykalová ve své studii analyzují vliv sociálních norem na vnímání rodičovství, jejichž prostřednictvím je vykonáván sociální tlak. Ten může působit jako hlavní nezávislý indikátor ovlivňující rozhodnutí mít dítě.⁵⁴

S rostoucím kulturním kapitálem se zvyšuje schopnost čelit sociálním tlakům a rozšiřují se možnosti, kterými si jedinci mohou zajistit prestiž a sociální status. Usuzuji, že lidé s vyšším vzděláním nebudou ovlivněni sociálními normami tak jako lidé s nižším vzděláním.

H3: Podle H. Haškové je „souvislost mezi reprodukčními plány a jejich realizací na straně jedné a výší vzdělání na straně druhé nejčastěji vysvětlována teorií nákladů ztracených příležitostí v oblasti práce, trávení volného času a možností osobního rozvoje člověka, které sebou rodičovství nese“.⁵⁵

Usuzuji, že se zvyšující se úrovní vzdělání stoupají také náklady ztracených příležitostí. Proto předpokládám, že vzdělanější lidé budou dítě více vnímat jako omezení, jako překážku v jejich kariérním rozvoji, zásah do jejich osobní svobody než lidé s nižším vzděláním.

H4: Ekonomické faktory (vzestup životních nákladů po narození dítěte, znevýhodnění na trhu práce, bytová situace) mají bezpochyby vliv na rozhodování mladých lidí o zahájení rodičovství. Např. H. Hašková uvádí, že „v současné době založení vlastní samostatné domácnosti spíše předchází zahájení rodičovství a je mladými lidmi vnímáno jako jedna z podmínek realizace rodičovství.“⁵⁶

Předpokládám, že lidé s nižším vzděláním dosahují nižších příjmů. Proto usuzuji, že by založení rodiny jedince s nižším vzděláním více finančně zatížilo než ty se vzděláním

⁵⁴ Hašková, H., Zamykalová, L. 2006. „Mít děti – co je to za normu? Čí je to norma?“ *Biograf* 11 (40-41): 3-53.

⁵⁵ Hašková, H. 2009. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, s.87.

⁵⁶ Tamtéž, s.83.

vyšším a mohlo to ovlivnit jejich vnímání hodnoty dítěte. Dítě mohou také více vnímat jako zdroj napětí a neshod.

3.3 Sběr dat a jejich charakter

Pro účely své práce jsem použila sekundární analýzu dat. Data, z kterých jsem vycházela jsou volně k dispozici v Sociologickém datovém archívu Sociologického ústavu AV ČR.⁵⁷ Jedná se o datový soubor s názvem „Value of Children“ (2001-2006), který vznikl na základě výzkumného projektu „Reprodukce a integrace společnosti“, který vedl Ivo Možný při Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Jednalo se revidovaný koncept The Value of Children, který byl realizován ve spolupráci s týmem univerzity v Chemnitz a univerzity v Konstanz a aplikován na Českou republiku.⁵⁸ V roce 2001 provedlo sběr dat Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM), dále v roce 2002 pokračovala agentura Taylor Nelson Sofres Faktum. Za sběr dat z roku 2006 se postarala společnost SC&C Marketing and Social Research.

V pětiletém odstupu byly osloveny dvě kohorty. Kohorta narozená v letech 1966 až 1972 svým hlavním reprodukčním obdobím prošla ještě za starého demografického režimu. Naopak kohorta let 1972 až 1978 realizovala nebo naopak ještě realizuje své reprodukční strategie po demografické tranzici 90. let minulého století, reprezentuje tzv. „Husákovy děti“. Právě tato kohorta byla předmětem mého výzkumu.

3.3.1 Struktura dotazníku

Dotazníkové šetření bylo realizováno formou standardizovaných face-to-face rozhovorů v domácnosti. Dotazník se skládá s celkem 7 částí.

V prvním okruhu otázek s názvem „Děti respondenta“ bylo zjišťováno, zda respondenti již mají děti. Pokud ano, tak jejich počet, věk a pohlaví, zda žijí ve společné domácnosti, zda jsou vlastní či nevlastní.

Druhá část „Mít děti – výhody a nevýhody“ chtěla po respondentech uvést 3 výhody a nevýhody mít děti podle pořadí. V této části bylo nutné, aby ze strany tazatele nedocházelo

⁵⁷ <http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>

⁵⁸ Mareš, P., Možný, I. 2005. „The Czech Family, Reproductive Behaviour, and the Value of Children in the Czech Republic.“ s. 67-156. In: Trommsdorff, G., Nauck, B. (eds.). *The Value of Children in Cross-Cultural Perspective. Case Studies From Eight Societies*. Lengerich, Berlin, Bremen: Pabst Science.

k napovídání. Na základě odpovědí vznikl soubor 44 odpovědí na straně výhod a 25 na straně nevýhod.

Soubor „Děti a plány do budoucna“ zjišťuje preferovaný počet dětí a pohlaví, zároveň důvody těchto rozhodnutí. Respondenti jsou zde také dotazováni, jaké vzdělání by si pro své děti přáli.

Soubor „Proč mít/nemít děti obecně“ obsahuje baterii 45 otázek, která měla přiblížit názory respondentů na rodičovství. V sadě otázek byly použity šestibodové škály s krajními hodnotami „rozhodně souhlasí“ až „rozhodně nesouhlasí“.

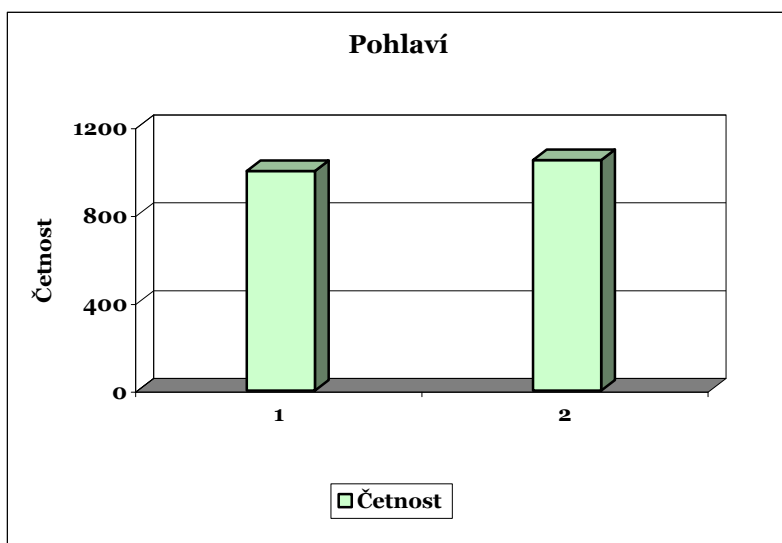
Série otázek „Očekávání od dětí“ obsahuje 15 možných způsobů budoucí pomoci dětí svým rodičům. Odpovídat respondenti mohli na pětibodové škále od „rozhodně to očekává“ až „vůbec to neočekává“. Soubor s názvem „Děti jako finanční zátěž“ zjišťuje míru finanční zátěže na rodiče.

Poslední část tvoří identifikační otázky. Jedná se o sociodemografické charakteristiky respondentů a osobnostní charakteristiky (pohlaví, věk, vzdělání, velikost trvalého bydliště, velikost původní rodiny, rodinný stav, náboženské vyznání, ekonomické postavení, finanční situace).

3.3.2 Výběr a struktura vzorku

V roce 2001 bylo dotázáno 1233 žen, v roce 2002 1214 mužů. Osloveni byli muži a ženy ve věku 28 až 35 let žijící na území České republiky. V roce 2006 bylo dotazováno 2010 respondentů obou pohlaví ve věkovém rozmezí 28 až 34 let. Dále se ve své práci již zabývám jen kohortou z let 1972 -1978. Jednalo se o průřezovou studii. Výběr respondentů proběhl kvótně. Kvótními znaky byl věk, vzdělání, region a velikost místa bydliště. Následně uvádím histogramy a tabulky, které nám přiblíží strukturu zkoumaného vzorku.

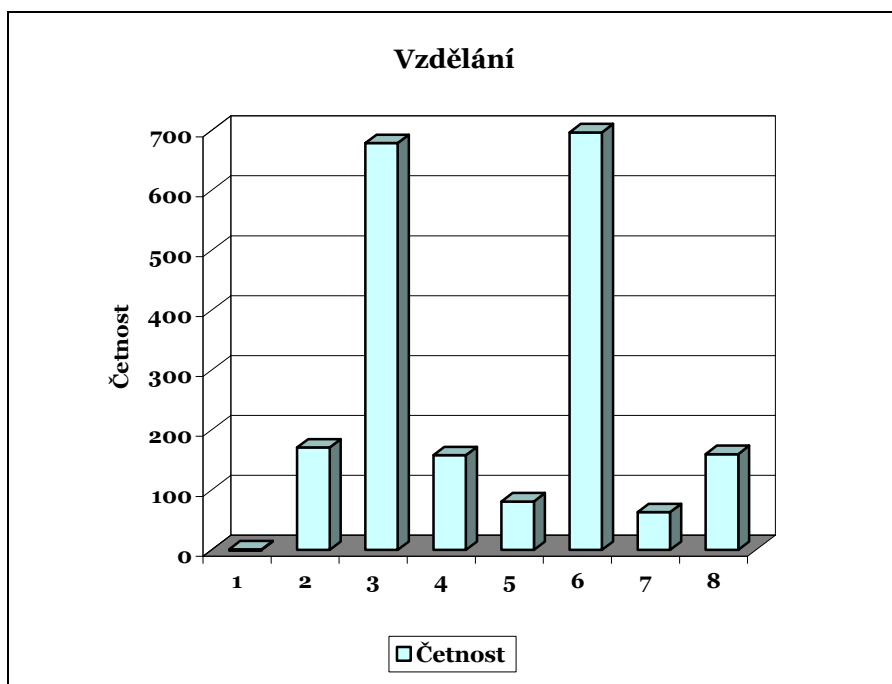
Histogram č. 1 a tabulka č. 1: Struktura vzorku podle pohlaví respondentů

Pohlaví	Počet	Procenta
Muži (1)	1000	49,8
Ženy (2)	1010	50,2
Součet	2010	100,0

Zdroj: výpočty autora

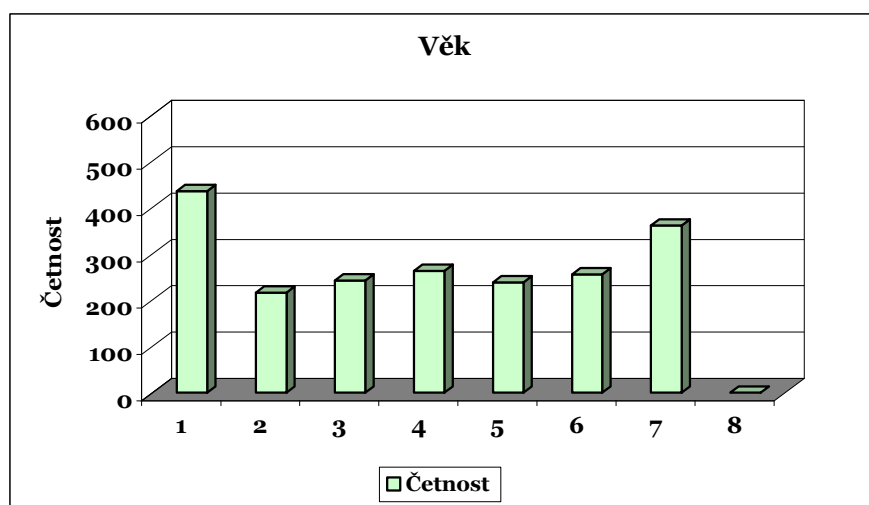
Histogram č. 2 a tabulka č. 2 : Struktura vzorku podle vzdělání respondentů

Nejvyšší dosažené vzdělání	Počet	Procenta
Neúplné základní vzdělání (1)	1	0,0
Základní vzdělání (2)	171	8,5
Učební obor bez maturity (3)	679	33,8
Učební obor s maturitou (4)	158	7,9
Středoškolské vzdělání bez maturity (5)	81	4,0
Středoškolské vzdělání s maturitou (6)	697	34,7
Vysokoškolské bakalářské vzdělání (7)	63	3,1
Vysokoškolské magisterské vzdělání (8)	160	8,0
Součet	2010	100,0

Zdroj: výpočty autora

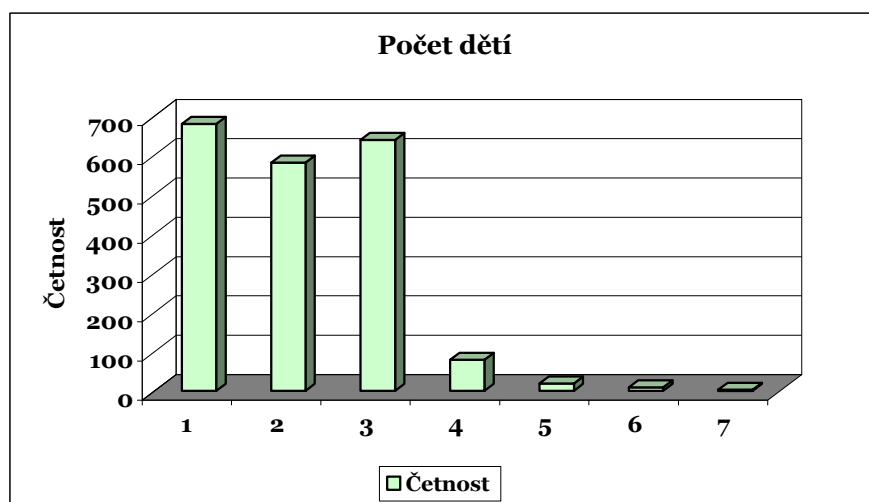
Histogram č. 3 a tabulka č.3: Struktura vzorku podle věku respondentů

Věk respondentů v letech	Počet	Procenta
28 let (1)	435	21,6
29 let (2)	216	10,7
30 let (3)	242	12,0
31 let (4)	263	13,1
32 let (5)	238	11,8
33 let (6)	255	12,7
34 let (7)	361	18,0
35 let (8)	0	0,0
Součet	2010	100,0

Zdroj: výpočty autora

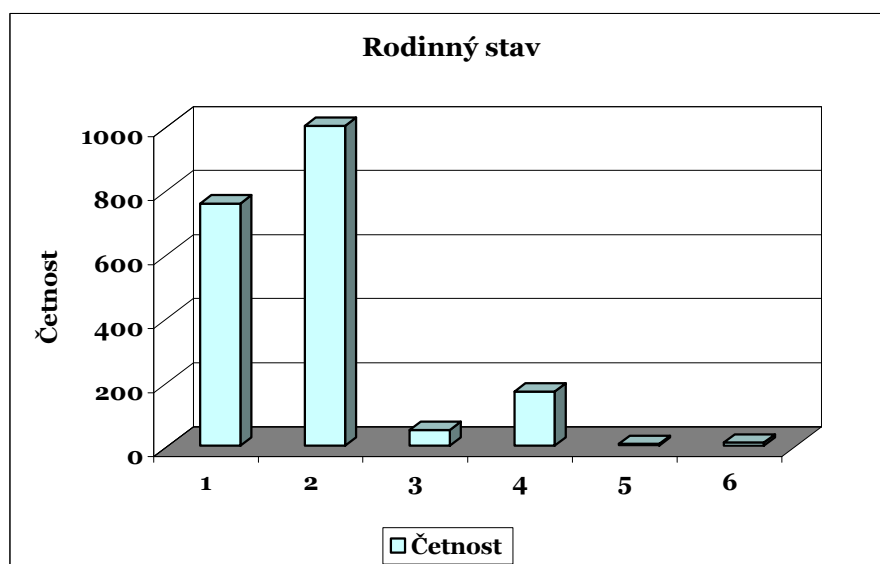
Histogram č. 4 a tabulka č.4: Struktura vzorku podle počtu dětí respondentů

Počet dětí	Počet	Procenta
Žádné dítě (1)	680	33,8
Jedno dítě (2)	581	28,9
Dvě děti(3)	639	31,8
Tři děti (4)	79	3,9
Čtyři děti (5)	19	0,9
Pět dětí (6)	9	0,4
Šest dětí (7)	3	0,1
Součet	2010	100,0

Zdroj: výpočty autora

Histogram č. 5 a tabulka č. 5: Struktura vzorku podle rodinných stavů respondentů

Rodinný stav	Počet	Procenta
Svobodný (á) (1)	757	37,7
Ženatý (vdaná), jde o 1. manželství (2)	1017	50,6
Ženatý (vdaná), jde o 2. a další manželství (3)	50	2,5
Rozvedený (á) (4)	170	8,5
Ženatý (vdaná), žijící odděleně (5)	6	0,3
Ovdovělý (á) (6)	10	0,5
Součet	2010	100,0

Zdroj: výpočty autora

3.3.3 Popis zkoumaných proměnných

Nyní popíšu výzkumné proměnné, které jsou relevantní pro testování stanovených hypotéz. Konkrétně se jedná o soubor proměnných na otázku „Proč mít/nemít děti obecně“. Tato část dotazníku obsahuje 45 otázek.⁵⁹ Výroky odpovídají pěti hlavním aspektům ovlivňující vnímání rodičovství, tak jak byly definovány v teorii hodnoty dítěte J. T. Fawceta a F. S. Arnolda.⁶⁰

Já jsem si za účelem analýzy vybrala 12 z těchto výroků, které mi pomohou testovat hypotézy sestavené na základě teorií a výzkumů popsaných v teoretické části. Vynechala jsem např. otázky týkající se přirozenosti rodičovství a zachovávání tradic. Každou hypotézu jsem ověřovala pomocí 3 výroků, tedy 4 části analýzy, které jsem pracovníčně nazvala podle jejich obsahu pozitivita rodičovství, sociální tlak a normy, omezení a ztráty a překážky a náklady.

- ▶ Pozitiva rodičovství
 - „Rodina s dětmi je v tomto moderním světě jediným místem, kde se člověk může cítit spokojený a šťastný.“
 - „Pro většinu lidí by byl život bez dětí nudný a hloupý.“
 - „Jedna z nejlepších věcí na dětech je, že se člověk nikdy necítí osamělý.“

- ▶ Sociální tlak a normy
 - „Mladý pár je svým okolím plně akceptován až tehdy, když má dítě.“
 - „Vzhledem k tlaku ze strany rodiny a přátel člověk nemá příliš na výběr, zda mít nebo nemít děti.“
 - „Žena má mít dítě, bez toho je její život planý.“

⁵⁹ Příloha 1

⁶⁰ Fawcet, J. T., Arnold, F. S. 1973. „The Value of Children: Theory and Method.“ *Representative Research in Social Psychology*, 4 (1): 23-36

- ▶ Omezení a ztráty
 - „Když má člověk děti, musí se vzdát spousty věcí, které má rád.“
 - „Dřív, než se pár rozhodne mít dítě, měl by zvážit, jak to zasáhne do pracovního uplatnění ženy.“
 - „Neustálá přítomnost dětí znamená velké psychické vypětí.“

- ▶ Překážky a náklady
 - „Dřív, než se pár rozhodne mít děti, měl by zvážit, jestli raději nevyužít peníze na něco jiného.“
 - „Pro mnoho lidí je výchova dětí velká finanční zátěž.“
 - „Děti způsobují mnoho neshod a problémů v partnerském vztahu.“

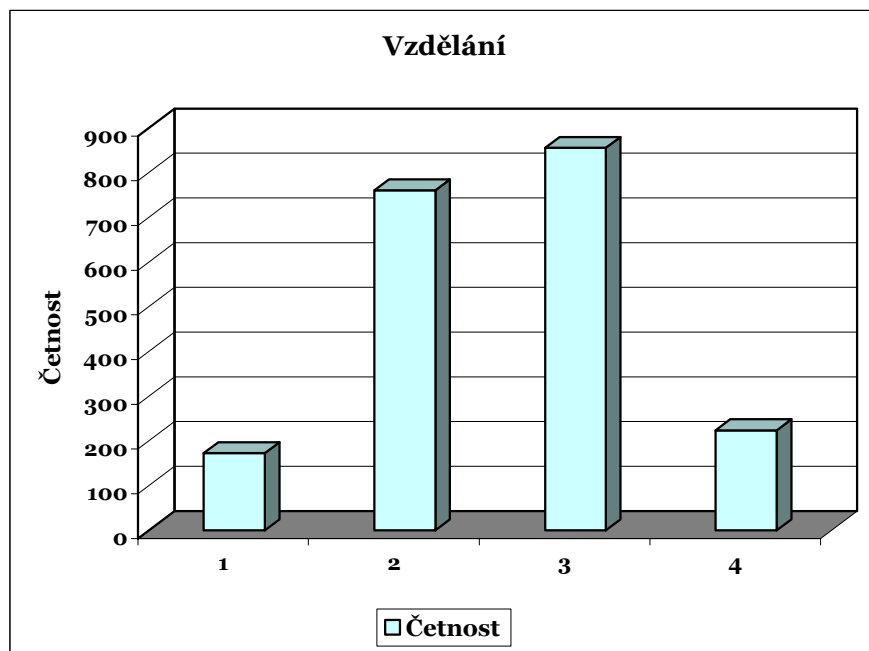
Respondenti měli odpovědět na výroky následujícím způsobem.

▶ Rodičovství má své světlé i stinné stránky – nyní se Vás budu ptát na Vaše názory na rodičovství. Odpovídejte, prosím, tak, že se nejdříve rozhodnete, zda s výrokem souhlasíte nebo nesouhlasíte a poté mi řeknete, zda s ním souhlasíte nebo nesouhlasíte rozhodně, středně nebo málo.

- rozhodně souhlasí	1
- středně souhlasí	2
- málo souhlasí	3
- málo nesouhlasí	4
- středně nesouhlasí	5
- rozhodně nesouhlasí	6

Jako druhou proměnnou jsem určila nejvyšší dosažené vzdělání respondenta. Na otázku „Jaké je Vaše nejvyšší ukončené vzdělání?“ odpovídali dotazovaní 8 možnými způsoby (neúplné základní vzdělání, základní vzdělání, učební obor bez maturity, učební obor s maturitou, středoškolské vzdělání bez maturity, středoškolské vzdělání s maturitou, vysokoškolské bakalářské vzdělání, vysokoškolské magisterské vzdělání). Tuto proměnnou jsem redukovala na 4 položky: základní vzdělání, středoškolské vzdělání bez maturity, středoškolské vzdělání s maturitou a vysokoškolské vzdělání.

Histogram č.6 a tabulka č.6 : Struktura vzorku podle vzdělání respondentů

Nejvyšší dosažené vzdělání	Počet	Procenta
Základní vzdělání (1)	172	8,6
Středoškolské vzdělání bez maturity (2)	760	37,8
Středoškolské vzdělání s maturitou (3)	855	42,5
Vysokoškolské vzdělání (4)	223	11,1
Součet	2010	100,0

Zdroj: výpočty autora

3.4 Metody vyhodnocení a interpretace dat

Analýzu jsem provedla pomocí programu SPSS 15. Hypotézy jsem testovala statistickou metodou korelační analýzy, konkrétně jsem použila posouzení korelací podle hodnoty Spearmanova koeficientu.

3.4.1 Korelační analýza - Spearmanův korelační koeficient pořadí

Korelační analýza je vztahová analýza, která zkoumá závislosti mezi dvěma a více statistickými znaky. Hendl uvádí, že „dvě proměnné jsou korelované, jestliže určité hodnoty jedné proměnné mají tendenci se vyskytovat společně s určitými hodnotami druhé proměnné. Míra této tendence může sahát od neexistence korelace (všechny hodnoty proměnné Y se vyskytují stejně

pravděpodobně s každou hodnotou proměnné X) až po absolutní korelaci (s danou hodnotou proměnné X se vyskytuje právě jedna hodnota proměnné Y)“.⁶¹

Spearmanova korelace zachycuje monotónní vztahy, ne pouze lineární, je tedy rezistentní vůči odlehlým hodnotám. Řekne nám nejen, že statisticky významná závislost ve vztahu dvou proměnných je nebo není, ale také jak tato závislost vypadá. „Spearmanovým korelačním koeficientem měříme sílu vztahu X a Y, když nemůžeme předpokládat linearitu očekávaného vztahu nebo normální rozdělení proměnných X a Y“.⁶² Závislost proměnných může mít obecně vzestupný nebo sestupný charakter. Spearmanův koeficient může nabývat hodnoty od -1 do +1. Čím bližší je jeho hodnota 1 (plusové i minusové), tím prokazatelnější je daný vztah.

Spearmanův koeficient vypočteme podle následujícího vzorce:

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum (Rx_i - Ry_i)^2}{n(n^2 - 1)}$$

3.4.2 Způsob interpretace dat

Mým cílem bylo testování hypotéz. Vstupní nulová hypotézy pro testování je, že mezi vybranými dvěma proměnnými není žádná závislost. Odmítnutí této nulové hypotézy znamená, že závislost mezi zkoumanými proměnnými existuje. Testování statistické významnosti jsem provedla na hladině významnosti 0,05 (sig – ukazatel v SPSS je = nebo je menší 0,05). Poté mě při interpretaci zajímalo, jak tato závislost vypadá, tj. zda jde o vztah přímé či nepřímé úměrnosti. Pokud je korelační koeficient kladný, znamená to, že s dosaženou úrovní vzdělání respondenta klesá míra souhlasu s uvedeným výrokem. Pokud naopak je korelační koeficient záporný, znamená to, že s dosaženou úrovní vzdělání respondenta míra souhlasu s uvedeným výrokem stoupá.

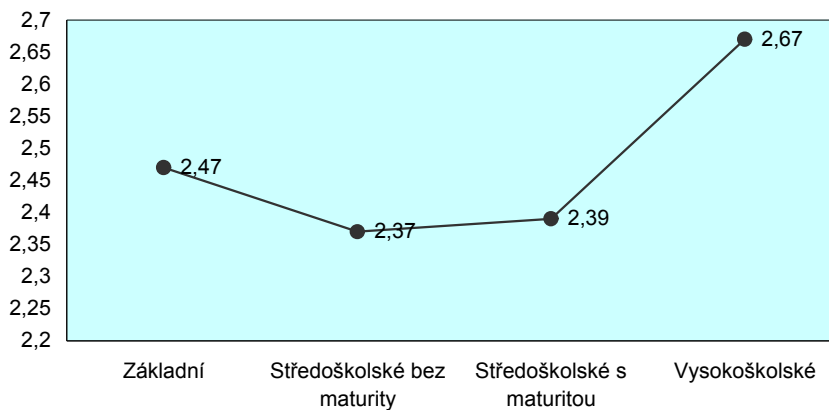
⁶¹ Hendl, J. 2009. *Přehled statistických metod. Analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál, s.250.

⁶² Tamtéž, s.268

3.5 Výsledky analýzy a interpretace výsledků

1. Pozitiva rodičovství

Graf č. 3.5.1a. Průměrné odpovědi na otázku „Rodina s dětmi je v tomto moderním světě jediným místem, kde se člověk může cítit spokojený a šťastný.“ podle dosaženého vzdělání respondenta

Škála odpovědí: 1. rozhodně souhlasí až po 6. rozhodně nesouhlasí

Zdroj: výpočty autora

Tabulka č. 3.5.1. Výsledek Spearmanovy korelace mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Rodina s dětmi je v tomto moderním světě jediným místem, kde se člověk může cítit spokojený a šťastný.“

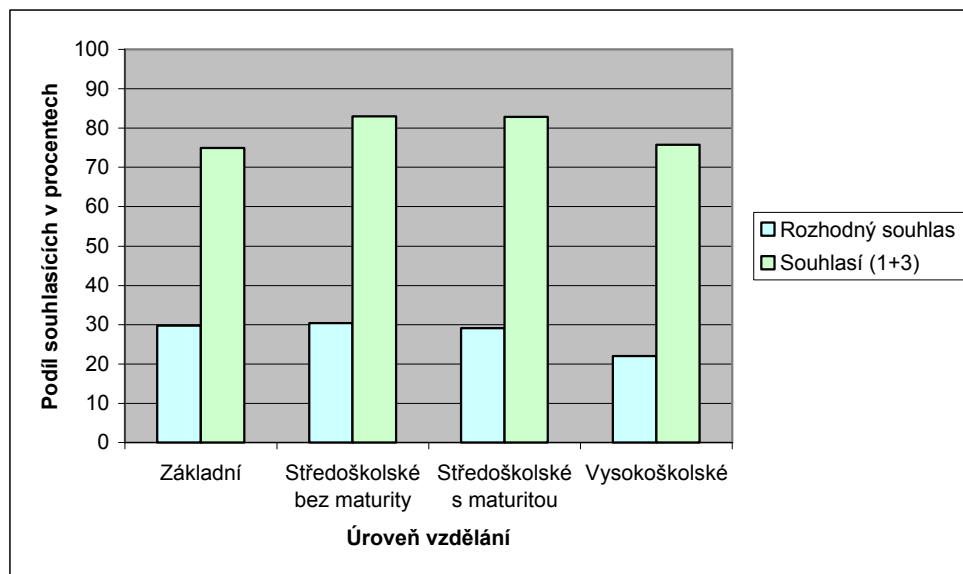
	Úroveň vzdělání		
	koeficient	P hodnota	N
„Rodina s dětmi je v tomto moderním světě jediným místem, kde se člověk může cítit spokojený a šťastný.“	0,040	0,072	2010

* $p < 0,05$, ** $< 0,01$

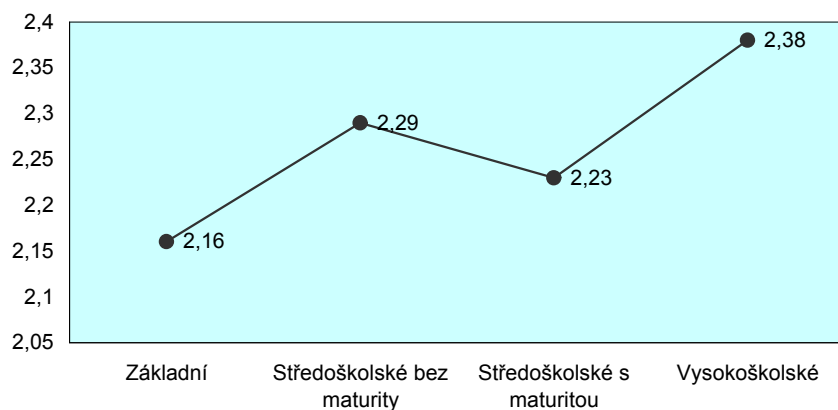
Zdroj: výpočty autora

Spearmanova korelace nepotvrdila statisticky významný vztah mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání respondenta a výrokem „Rodina s dětmi je v tomto moderním světě jediným místem, kde se člověk může cítit spokojený a šťastný“.

Graf č. 3.5.1b. „Rodina s dětmi je v tomto moderních světě jediným místem, kde se člověk může cítit spokojený a šťastný.“ – podíl souhlasících v procentech

Graf č. 3.5.2a. Průměrné odpovědi na otázku „Pro většinu lidí by byl život bez dětí nudný a hloupý.“ podle dosaženého vzdělání respondenta

Škála odpovědí: 1. rozhodně souhlasí až po 6. rozhodně nesouhlasí

Zdroj: výpočty autora

Tabulka č. 3.5.2. Výsledek Spearmanovy korelace mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Pro většinu lidí by byl život bez dětí nudný a hloupý.“

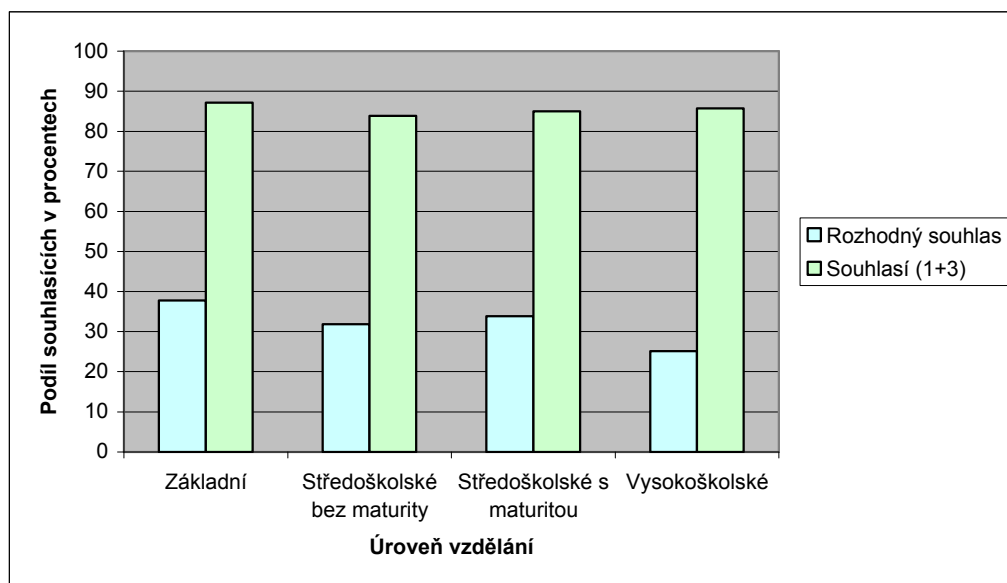
Úroveň vzdělání			
	koeficient	P hodnota	N
„Pro většinu lidí by byl život bez dětí nudný a hloupý.“	0,024	0,288	2010

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

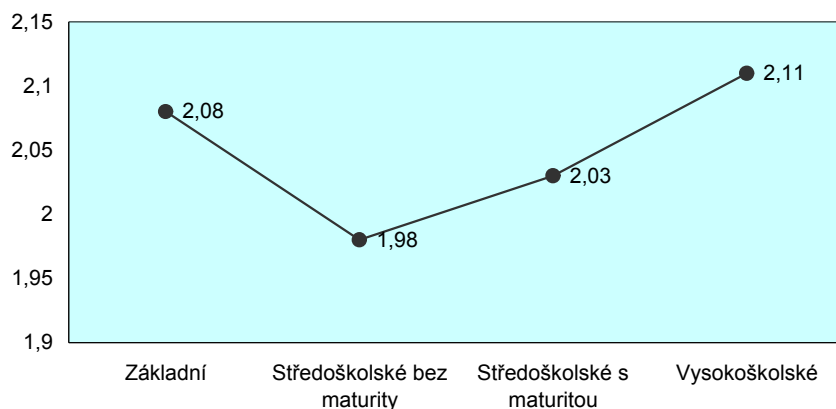
Zdroj: výpočty autora

Spearmanova korelace nepotvrdila statisticky významný vztah mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání respondenta a výrokem „Pro většinu lidí by byl život bez dětí nudný a hloupý“.

Graf č. 3.5.2b. „Pro většinu lidí by byl život bez dětí nudný a hloupý.“ – podíl souhlasících v procentech

Graf č. 3.5.3a. Průměrné odpovědi na otázku „Jedna z nejlepších věcí na dětech je, že se člověk nikdy necítí osamělý.“ podle dosaženého vzdělání respondenta

Škála odpovědí: 1. rozhodně souhlasí až po 6. rozhodně nesouhlasí

Zdroj: výpočty autora

Tabulka č. 3.5.3. Výsledek Spearmanovy korelace mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Jedna z nejlepších věcí na dětech je, že se člověk nikdy necítí osamělý.“

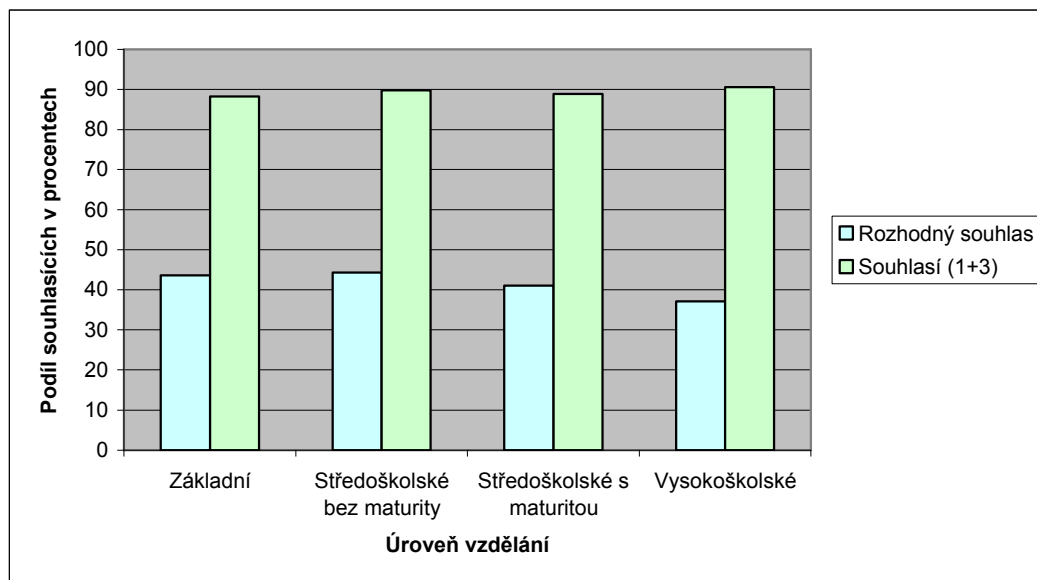
	Úroveň vzdělání		
	koeficient	P hodnota	N
„Jedna z nejlepších věcí na dětech je, že se člověk nikdy necítí osamělý.“	0,031	0,170	2010

* $p < 0,05$, ** $< 0,01$

Zdroj: výpočty autora

Spearmanova korelace nepotvrdila statisticky významný vztah mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání respondenta a výrokem „Jedna z nejlepších věcí na dětech je, že se člověk nikdy necítí osamělý.“

Graf č. 3.5.3b. „Jedna z nejlepších věcí na dětech je, že se člověk nikdy necítí osamělý.“ – podíl souhlasících v procentech

Interpretace

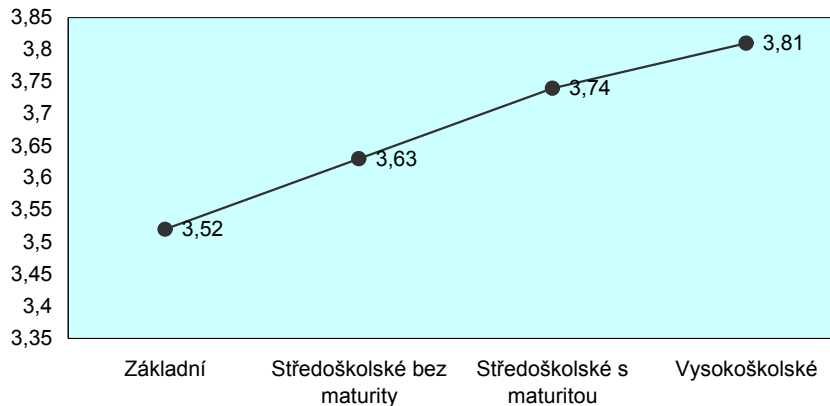
Hypotéza H₁, ve které jsem předpokládala, že lidé s vyšším vzděláním si cení emocionálních hodnot dítěte méně než lidé s nižším vzděláním se nepotvrdila. Rozdíly v souhlasných odpovědích jsou zanedbatelné.

Vysoká míra souhlasným odpovědí u všech vzdělanostních kategorií dokládá, že emocionální hodnoty dítěte mají u mladých lidí stále silnou pozici. Respondenti vnímají děti jako zdroj pozitivních emocí velmi významně. U všech třech výroků souhlasné odpovědi přesáhly 80%.⁶³ Posun zahájení rodičovství jako jednoho z důležitých životních kroků do vyššího věku může být považováno za projev odpovědného přístupu mladých lidí k životu. Potřeba explorační odlišných životních stylů, širokého spektra možností sebenaplnění a sebepoznání, které jim dnešní doba poskytuje se s pozitivním vnímáním rodičovství nemusí vylučovat.

⁶³ Graf č. 3.5.1b., 3.5.2b., 3.5.3b.

2. Sociální tlak a normy

Graf č. 3.5.4a. Průměrné odpovědi na otázku „Mladý pár je svým okolím plně akceptován až tehdy, když má dítě.“ podle dosaženého vzdělání respondenta

Škála odpovědí: 1. rozhodně souhlasí až po 6. rozhodně nesouhlasí

Zdroj: výpočty autora

Tabulka č. 3.5.4. Výsledek Spearmanovy korelace mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Mladý pár je svým okolím plně akceptován až tehdy, když má dítě.“

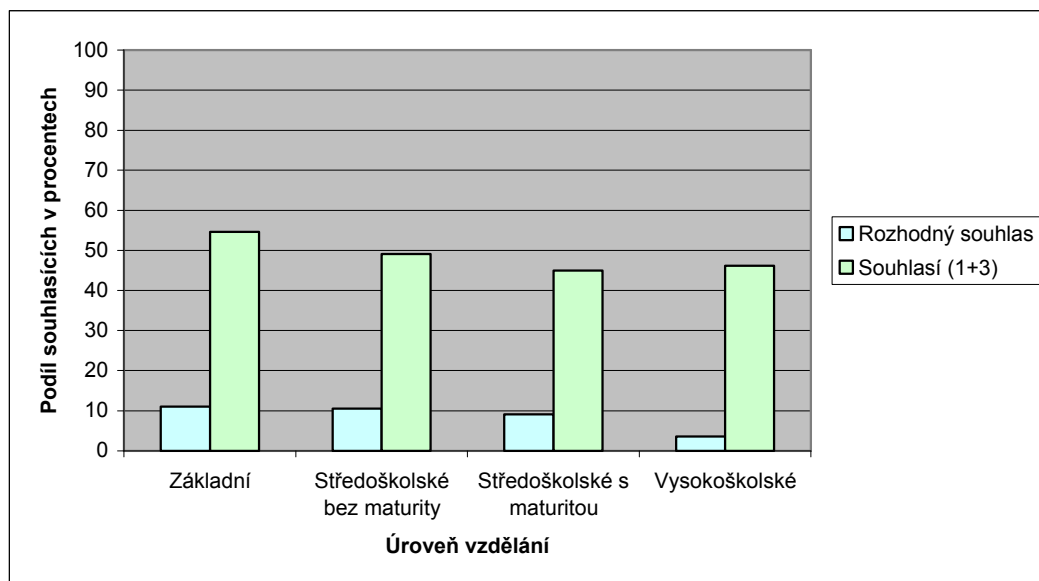
	Úroveň vzdělání		
	koeficient	P hodnota	N
„Mladý pár je svým okolím plně akceptován až tehdy, když má dítě.“	0,049*	0,030	2010

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

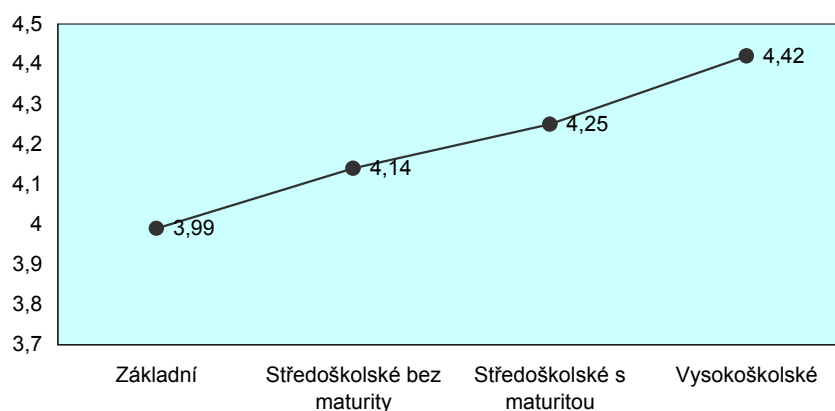
Zdroj: výpočty autora

Spearmanova korelace ukázala, že existuje statisticky významný vztah mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Mladý pár je svým okolím plně akceptován až tehdy, když má dítě.“ Korelační analýza vztah potvrdila na hladině významnosti 5%. Korelační koeficient je kladný (0,049), to znamená, že s dosaženou úrovní vzdělání respondenta klesá míra souhlasu s uvedeným výrokem.

Graf č. 3.5.4b. „Mladý pár je svým okolím plně akceptován až tehdy, když má dítě.“ – podíl souhlasících v procentech

Graf č. 3.5.5a. Průměrné odpovědi na otázku „Vzhledem k tlaku ze strany rodiny a přátel člověk nemá příliš na výběr, zda mít nebo nemít děti.“ podle dosaženého vzdělání respondenta

Škála odpovědí: 1. rozhodně souhlasí až po 6. rozhodně nesouhlasí

Zdroj: výpočty autora

Tabulka č. 3.5.5. Výsledek Spearmanovy korelace mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Vzhledem k tlaku ze strany rodiny a přátel člověk nemá příliš na výběr, zda mít nebo nemít děti.“

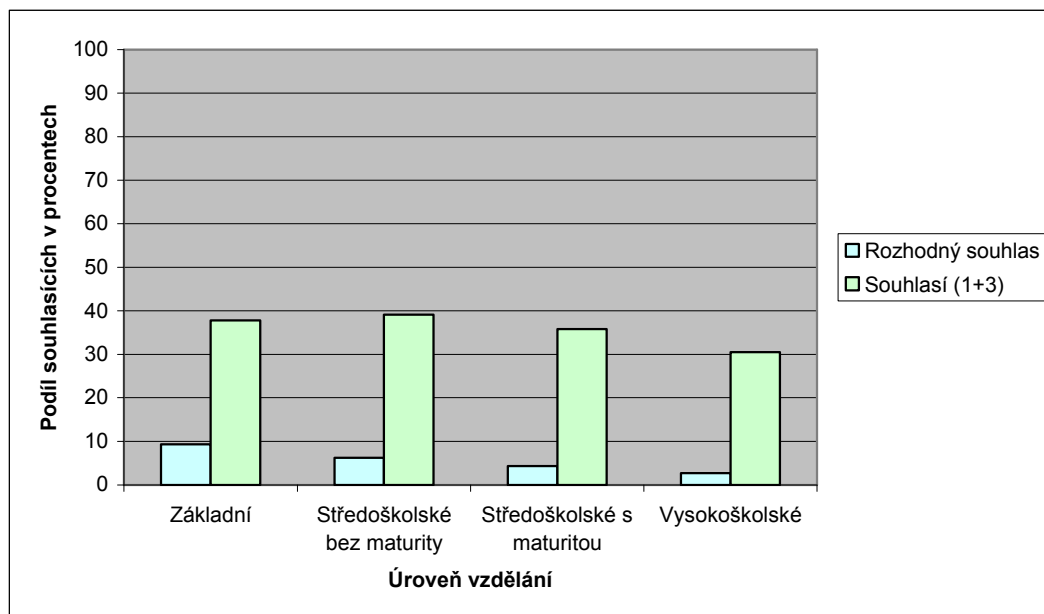
„Vzhledem k tlaku ze strany rodiny a přátel člověk nemá příliš na výběr, zda mít nebo nemít děti.“	Úroveň vzdělání		
	koeficient	P hodnota	N
	0,058**	0,009	2010

* $p < 0,05$, ** $< 0,01$

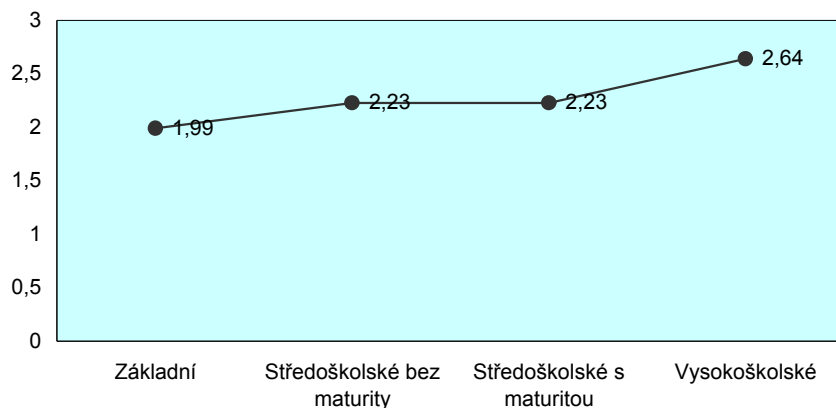
Zdroj: výpočty autora

Spearmanova korelace ukázala, že existuje statisticky významný vztah mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Vzhledem k tlaku ze strany rodiny a přátel člověk nemá příliš na výběr, zda mít nebo nemít děti.“ Korelační analýza vztah potvrdila na hladině významnosti 1%. Korelační koeficient je kladný (0,058), to znamená, že s dosaženou úrovní vzdělání respondenta klesá míra souhlasu s uvedeným výrokem.

Graf č.3.5.5b. „Vzhledem k tlaku ze strany rodiny a přátel člověk nemá příliš na výběr, zda mít nebo nemít děti.“ - podíl souhlasících v procentech

Graf č. 3.5.6a. Průměrné odpovědi na otázku „Žena má mít dítě, bez toho je její život planý.“ podle dosaženého vzdělání respondenta

Škála odpovědí: 1. rozhodně souhlasí až po 6. rozhodně nesouhlasí

Zdroj: výpočty autora

Tabulka č. 3.5.6. Výsledek Spearmanovy korelace mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Žena má mít dítě, bez toho je její život planý.“

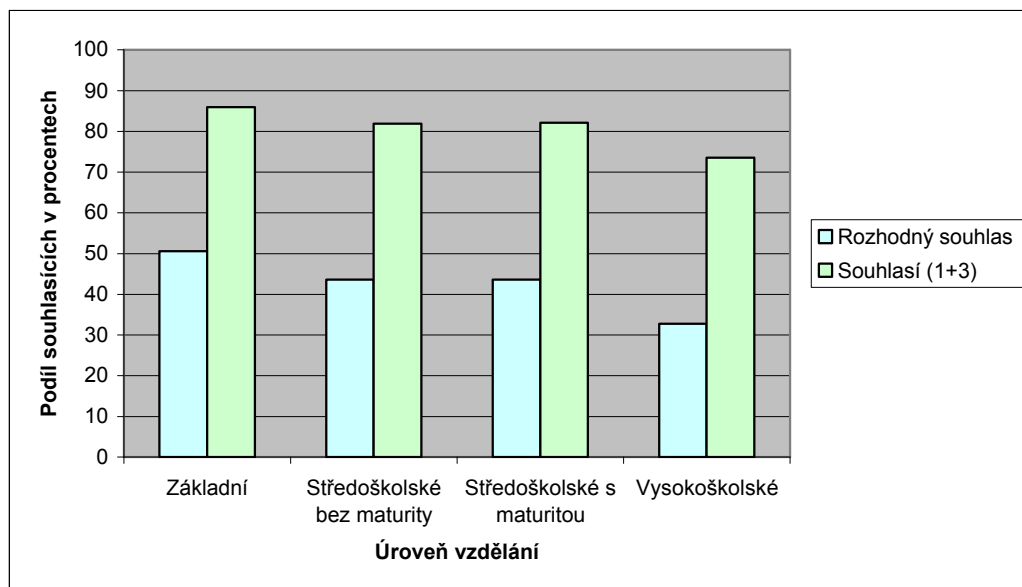
	Úroveň vzdělání		
	koeficient	P hodnota	N
„Žena má mít dítě, bez toho je její život planý.“	0,069**	0,002	2010

* $p < 0,05$, ** $< 0,01$

Zdroj: výpočty autora

Spearmanova korelace ukázala, že existuje statisticky významný vztah mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Žena má mít dítě, bez toho je její život planý.“ Korelační analýza vztah potvrdila na hladině významnosti 1%. Korelační koeficient je kladný (0,069), to znamená, že s dosaženou úrovní vzdělání respondenta klesá míra souhlasu s uvedeným výrokem.

Graf č.3.5.6b. „Žena má mít děti, bez toho je její život planý.“ – podíl souhlasících v procentech

Interpretace

Hypotéza H₂, ve které jsem předpokládala, že lidé s vyšším vzděláním budou sociálním normám připisovat menší význam než lidé s nižším vzděláním se potvrdila. Lidé s vyšším vzděláním lépe čelí sociálním tlakům, které by mohly působit na rozhodnutí pořídit si dítě. Zároveň mají více možností, jakými si mohou zajistit prestiž a sociální status. V hypotéze jsem odkazovala jsem na vliv působení kulturního kapitálu. T. Katrňák upozorňuje, že děti z vyšších společenských vrstev mají vyšší úroveň kulturního kapitálu, kterou „zdědily“ po svých rodičích.⁶⁴ Dá se tedy předpokládat, že odolnost vůči sociálním tlakům na zahájení rodičovství bude u dalších generací podobná.

Lidé se základním vzděláním s výrokem „Mladý pár je svým okolím plně akceptován až tehdy, když má dítě“ rozhodně souhlasí 11%, zatímco vysokoškolsky vzdělání lidé rozhodně souhlasí 3,6%.⁶⁵ Podobné procentuální rozdíly v rozhodném souhlasu nalezneme u výroku „Vzhledem k tlaku ze strany rodiny a přátel člověk nemá příliš na výběr, zda mít nebo nemít děti“. U základního vzdělání 9,3%, vysokoškolské vzdělání bylo zastoupeno 2,7%.⁶⁶

⁶⁴ Katrňák, T. 2004. *Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 41.

⁶⁵ Graf č.3.5.4b.

⁶⁶ Graf č.3.5.5b.

Je nutné vyzdvihnout skutečnost, že oba výroky dosáhly velmi nízkých hodnot souhlasu a rozhodného souhlasu u všech vzdělanostních skupin.⁶⁷ Lze konstatovat, že obecně mladí lidé nepřijímají nadšeně vědomí tlaku nebo povinnosti. To nás odkazuje k teorii působení sociálních norem.⁶⁸ I přestože je v moderní společnosti rozhodnutí o počtu dítěte na samotných jedincích, vliv sociálních norem mladí lidé vnímají. Hašková a Zamykalová je definují jako normy, které vystupují jako „přirozené“ a kontrastující s racionální a vědomou volbou.

„Na straně jedné stojí vyprávění "přirozeného vplynutí rodičovství" - "dozrání" k rodičovství, nalezení (zintenzívnění) touhy po dítěti v dospělosti a na straně druhé stojí vyprávění o jeho vědomé volbě. Na straně jedné je cesta k rodičovství spojována se subjektivní touhou, láskou, nutkavým přáním, intenzívním citem (až ne-vědomým instinktem). Na straně druhé je spojována s racionálním plánováním - rodičovstvím v ten "správný čas", v těch "správných podmínkách" a z těch "správných pohnutek". Subjektivní pocity a v dospělosti "přirozené" vplynutí touhy po dítěti zde kontrastují s racionální volbou rodičovství, o něž se usiluje za pomoci "balíku expertního vědění".⁶⁹

Tento rozpor mezi racionální volbou a přirozeností rodičovství nám také zachycuje výrok „Žena má mít děti, bez toho je její život planý“, jelikož míra souhlasu a rozhodného souhlasu je u něj naopak u všech vzdělanostních skupin vysoká (86%-75,5%).⁷⁰ Tento výrok mohou respondenti oproti dvěma předešlým výrokům posuzovat více jako subjektivní osobní pocit, kdy dochází spíše k ne-vědomému působení norem, než-li k působení zjevných vnějších činitelů. Lidé se základním vzděláním s výrokem „Žena má mít děti, bez toho je její život planý“ rozhodně souhlasili 50,6%, lidé s vysokoškolským vzděláním 32,7%.⁷¹

⁶⁷ Graf č.3.5.4b., graf č.3.5.5b.

⁶⁸ str.17

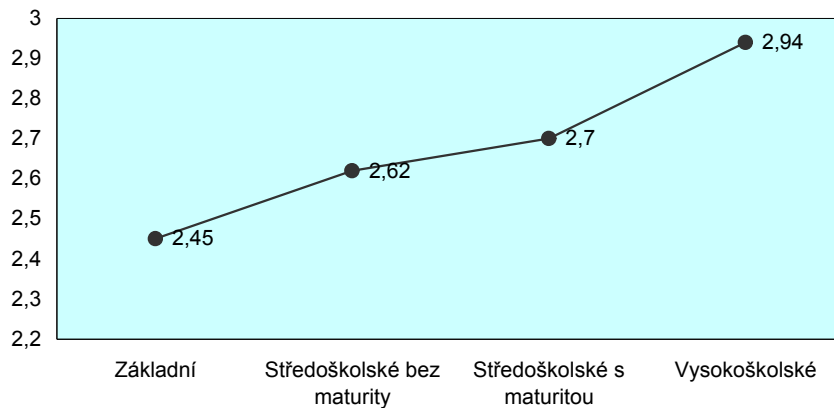
⁶⁹ Hašková, H., Zamykalová, L. 2006. „Mít děti – co je to za normu? Čí je to norma?“ *Biograf* 11 (40-41): 3-53, odst. 121.

⁷⁰ Graf č.3.5.6b.

⁷¹ Graf č. 3.5.6b.

3. Omezení a ztráty

Graf č. 3.5.7a. Průměrné odpovědi na otázku „Když má člověk děti, musí se vzdát spousty věcí, které má rád.“ podle dosaženého vzdělání respondenta

Škála odpovědí: 1. rozhodně souhlasí až po 6. rozhodně nesouhlasí

Zdroj: výpočty autora

Tabulka č. 3.5.7. Výsledek Spearmanovy korelace mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Když má člověk děti, musí se vzdát spousty věcí, které má rád.“

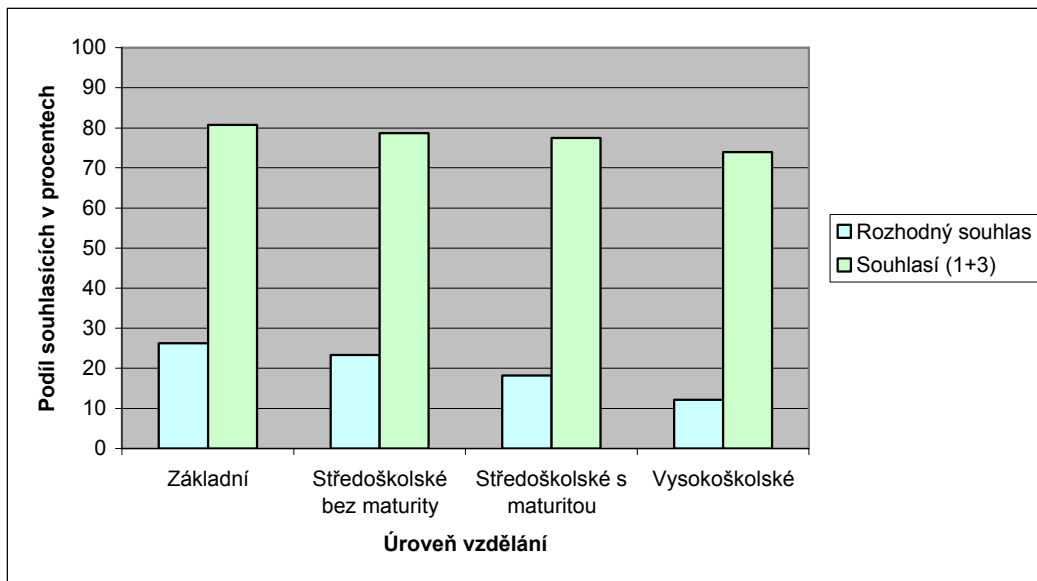
	Úroveň vzdělání		
	koeficient	P hodnota	N
„Když má člověk děti, musí se vzdát spousty věcí, které má rád.“	0,089**	0,000	2010

* $p < 0,05$, ** $< 0,01$

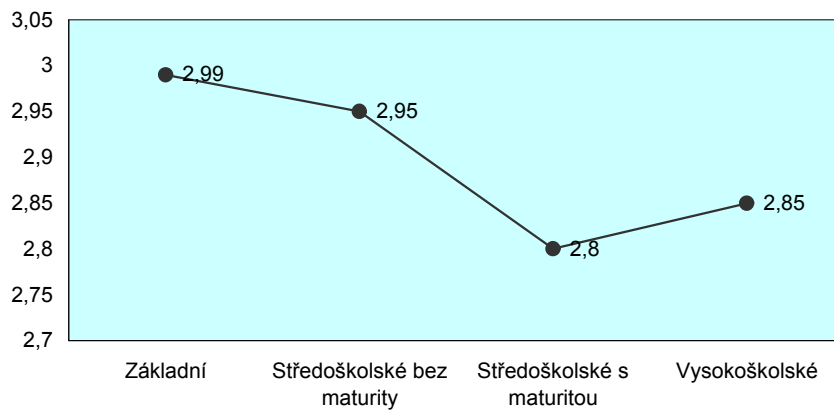
Zdroj: výpočty autora

Spearmanova korelace ukázala, že existuje statisticky významný vztah mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Když má člověk děti, musí se vzdát spousty věcí, které má rád.“ Korelační analýza vztah potvrdila na hladině významnosti 1%. Korelační koeficient je kladný (0,089), to znamená, že s dosaženou úrovní vzdělání respondenta klesá souhlas s uvedeným výrokem.

Graf č. 3.5.7b. „Když má člověk děti, musí se vzdát spousty věcí, které má rád“ - podíl souhlasících v procentech

Graf č. 3.5.8a. Průměrné odpovědi na otázku „Dřív, než se pár rozhodne mít dítě, měl by zvážit, jak to zasáhne do pracovního uplatnění ženy.“ podle dosaženého vzdělání respondenta

Škála odpovědí: 1. rozhodně souhlasí až po 6. rozhodně nesouhlasí

Zdroj: výpočty autora

Tabulka č. 3.5.8. Výsledek Spearmanovy korelace mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Dřív, než se pár rozhodne mít dítě, měl by zvážit, jak to zasáhne do pracovního uplatnění ženy.“

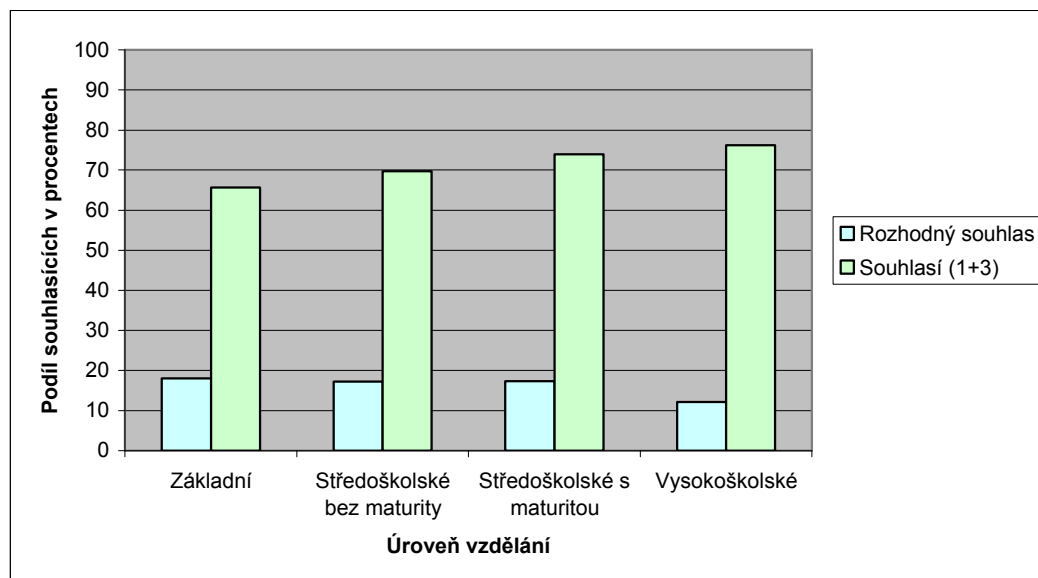
	Úroveň vzdělání		
	koeficient	P hodnota	N
„Dřív, než se pár rozhodne mít děti, měl by zvážit, jak to zasáhne do pracovního uplatnění ženy.“	-0,038	0,089	2010

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

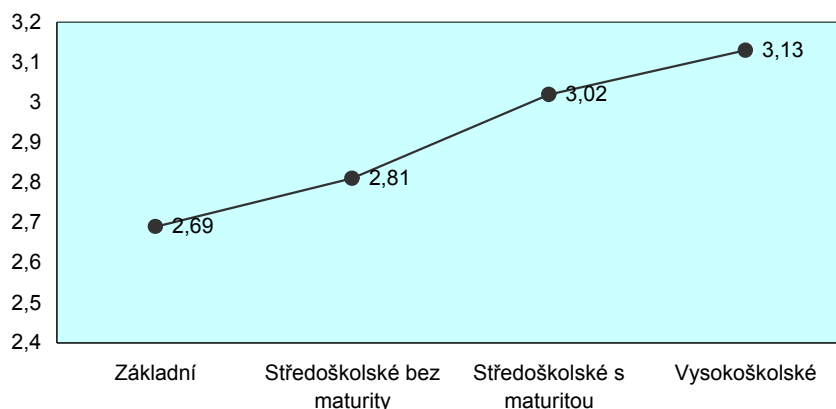
Zdroj: výpočty autora

Spearmanova korelace nepotvrdila statisticky významný vztah mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání respondenta a výrokem „Dřív, než se pár rozhodne mít děti, měl by zvážit, jak to zasáhne do pracovního uplatnění ženy.“

Graf.č. 3.5.8b. „Dřív, než se pár rozhodne mít dítě, měl by zvážit, jak to zasáhne do pracovního uplatnění ženy.“ – podíl souhlasících v procentech

Graf č. 3.5.9a. Průměrné odpovědi na otázku „Neustálá přítomnost dětí znamená velké psychické vypětí.“ podle dosaženého vzdělání respondenta

Škála odpovědí: 1. rozhodně souhlasí až po 6. rozhodně nesouhlasí

Zdroj: výpočty autora

Tabulka č. 3.5.9. Výsledek Spearmanovy korelace mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Neustálá přítomnost dětí znamená velké psychické vypětí.“

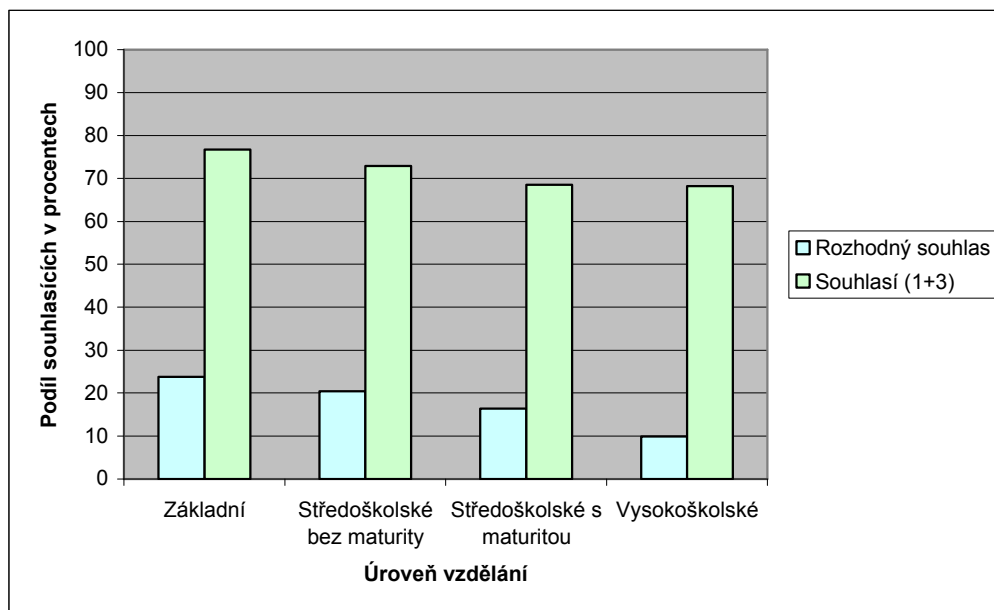
	Úroveň vzdělání		
	koeficient	P hodnota	N
„Neustálá přítomnost dětí znamená velké psychické vypětí.“	0,099**	0,000	2010

* $p < 0,05$, ** $< 0,01$

Zdroj: výpočty autora

Spearmanova korelace ukázala, že existuje statisticky významný vztah mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Neustálá přítomnost dětí znamená velké psychické vypětí.“ Korelační analýza vztah potvrdila na hladině významnosti 1%. Korelační koeficient je kladný (0,099), to znamená, že s dosaženou úrovní vzdělání respondenta klesá souhlas s uvedeným výrokem.

Graf č. 3.5.9b. „Neustálá přítomnost dětí znamená velké psychické vypětí.“ - podíl souhlasících v procentech

Interpretace

I když se u výroků „Když má člověk děti, musí se vzdát spousty věcí, které má rád.“ a „Neustálá přítomnost dětí znamená velké psychické vypětí.“ potvrdil statisticky významný vztah, má hypotéza H₃ se nepotvrdila. Předpokládala jsem, že vzdělanější lidé budou dítě více vnímat jako omezení a zásah do jejich osobní svobody. Nepotvrdila se teorie nákladů ztracených příležitostí v oblasti práce, trávení volného času a možností osobního rozvoje člověka, které sebou rodičovství nese.

S výrokem „Když má člověk děti, musí se vzdát spousty věcí, které má rád.“ rozhodně souhlasilo 26,2% lidí se základním vzděláním a 12,1% lidí s vysokoškolským vzděláním.⁷² Tedy dítě jako omezení a zásah do osobní svobody více vnímají méně vzdělaní. Stejně tak je pro tuto skupinu „neustálá přítomnost dětí velkým psychickým vypětím“ více než pro lidi s vyšším vzděláním. Nicméně u všech vzdělanostních skupin souhlas s výrokem „Neustálá přítomnost dětí je velkým psychickým vypětím.“ dominuje.⁷³ Buď již soudí podle vlastní zkušenosti nebo si realisticky uvědomují náročnost rodičovské role.

Dalo by se říci, že výsledky této korelace jsou jistým překvapením, je ovšem třeba vyzdvihnout fakt, že se vzděláním se také zvyšuje podíl bezdětných jedinců (především u

⁷² Graf č.3.5.7b.

⁷³ Graf č.3.5.9b.

mužů). Zároveň podle teorie ztracených příležitostí lidé, kteří mohou ztratit rodičovstvím více (např. ženy na pracovním trhu), plánují i realizují rodiny menší, nemusí tedy tolik pociťovat omezení, která rodičovství mohou přinášet.⁷⁴ S dosažením vyššího vzdělání souvisí také pozdější vstup na trh práce, a tedy později dosažená ekonomická nezávislost a pozdější zakládání rodiny. V souvislosti s vyšším věkem při zahájení rodičovství se často mluví o „dozrání“ do rodičovské role či větší „zralosti“ k rodičovství.

Vztah mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání respondenta a výrokem „Dřív, než se pár rozhodne mít děti, měl by zvážit, jak to zasáhne do pracovního uplatnění ženy.“ nebyl statisticky významný.

Jsem si vědoma, že v této části analýzy, může pohlaví respondenta působit jako silná třetí proměnná. V České republice je podíl mužů na rodičovské dovolené stále velmi nízký.⁷⁵ Jsou to především ženy, které s dítětem zůstávají první roky jeho života doma a mohou se k výrokům vyjadřovat s ohledem na vlastní osobní zkušenost. Pokud zůstává s dítětem doma otec, je to často především z ekonomických důvodů, jelikož je to žena, která má perspektivnější zaměstnání, popř. její náklady ztracených příležitostí by byly vyšší než mužovy. Podle U. Becka „otcovství nikdy nebylo skutečnou překážkou pro výkon povolání, naopak k němu nutilo. Otcovství a povolání, ekonomická samostatnost a rodinný život podle něj nepředstavují v mužském životním kontextu žádné rozpory.“⁷⁶

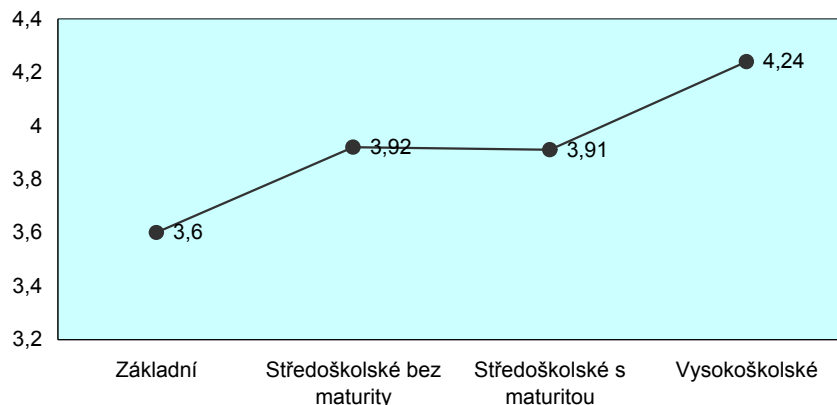
⁷⁴ Hašková, H. 2007. „Reprodukční preference a bezdětnosti v české společnosti ve světle kvantitativních dat“, s.15-18.

⁷⁵ V České republice se podíl otců na rodičovské dovolené pohybuje pod hranicí 1%. Sedláček, T. 2008. „Aktivní otcovství- sborník textů o mužích na rodičovské dovolené.“, projekt EU EQUAL „Půl na půl – rovné příležitosti žen a mužů“.

⁷⁶ Beck, U. 2004. *Riziková společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 185.

4. Překážky a náklady

Graf č. 3.5.10a. Průměrné odpovědi na otázku „Dřív, než se pár rozhodne mít děti, měl by zvážit, jestli raději nevyužít peníze na něco jiného.“ podle dosaženého vzdělání respondenta

Škála odpovědí: 1. rozhodně souhlasí až po 6. rozhodně nesouhlasí

Zdroj: výpočty autora

Tabulka č. 3.5.10. Výsledek Spearmanovy korelace mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Dřív, než se pár rozhodne mít děti, měl by zvážit, jestli raději nevyužít peníze na něco jiného.“

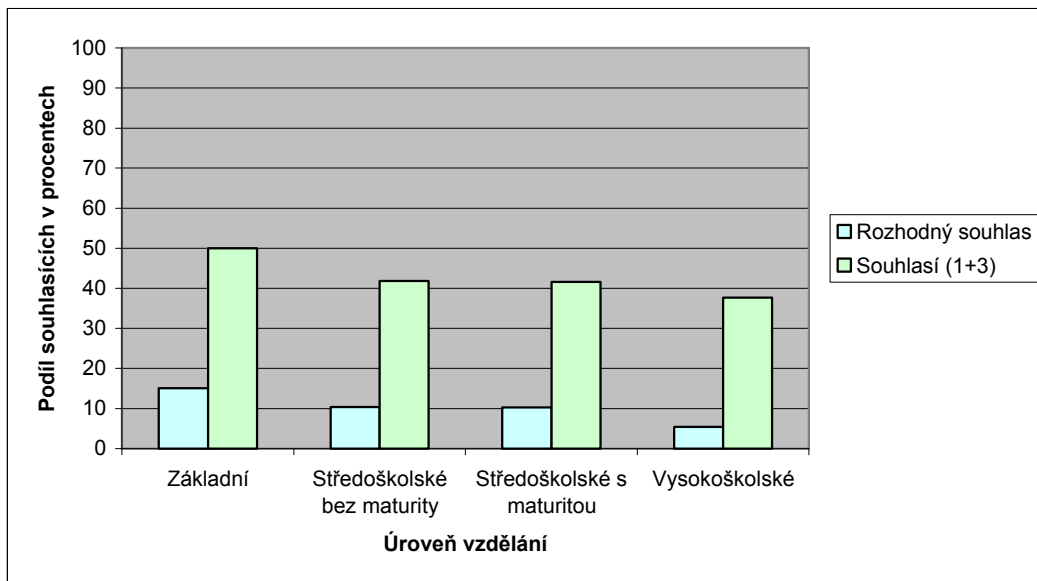
	Úroveň vzdělání		
	koeficient	P hodnota	N
„Dřív, než se pár rozhodne mít děti, měl by zvážit, jestli raději nevyužít peníze na něco jiného.“	0,058**	0,010	2010

* $p < 0,05$, ** $< 0,01$

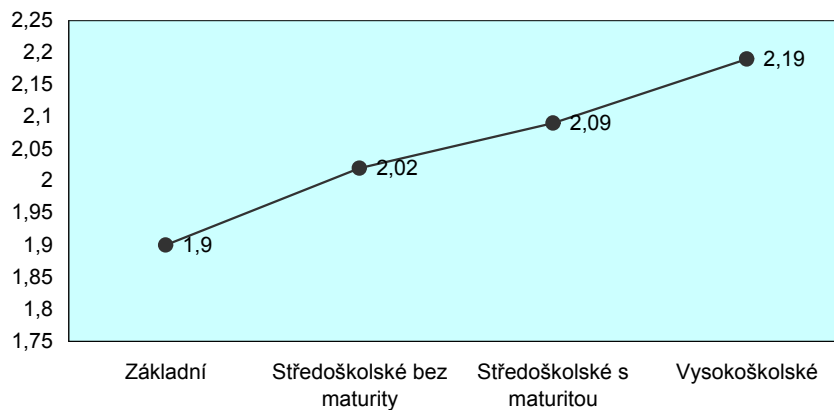
Zdroj: výpočty autora

Spearmanova korelace ukázala, že existuje statisticky významný vztah mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Dřív, než se pár rozhodne mít děti, měl by zvážit, jestli raději nevyužít peníze na něco jiného.“ Korelační analýza vztah potvrdila na hladině významnosti 1%. Korelační koeficient je kladný (0,058), to znamená, že s dosaženou úrovní vzdělání respondenta klesá souhlas s uvedeným výrokem.

Graf č. 3.5.10b. „Dřív, než se pár rozhodne mít děti, měly by zvážit, jestli raději nevyužít peníze na něco jiného.“ – podíl souhlasících v procentech

Graf č. 3.5.11a. Průměrné odpovědi na otázku „Pro mnoho lidí je výchova dětí velká finanční zátěž.“ podle dosaženého vzdělání respondenta

Škála odpovědí: 1. rozhodně souhlasí až po 6. rozhodně nesouhlasí

Zdroj: výpočty autora

Tabulka č. 3.5.11. Výsledek Spearmanovy korelace mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Pro mnoho lidí je výchova dětí velká finanční zátěž.“

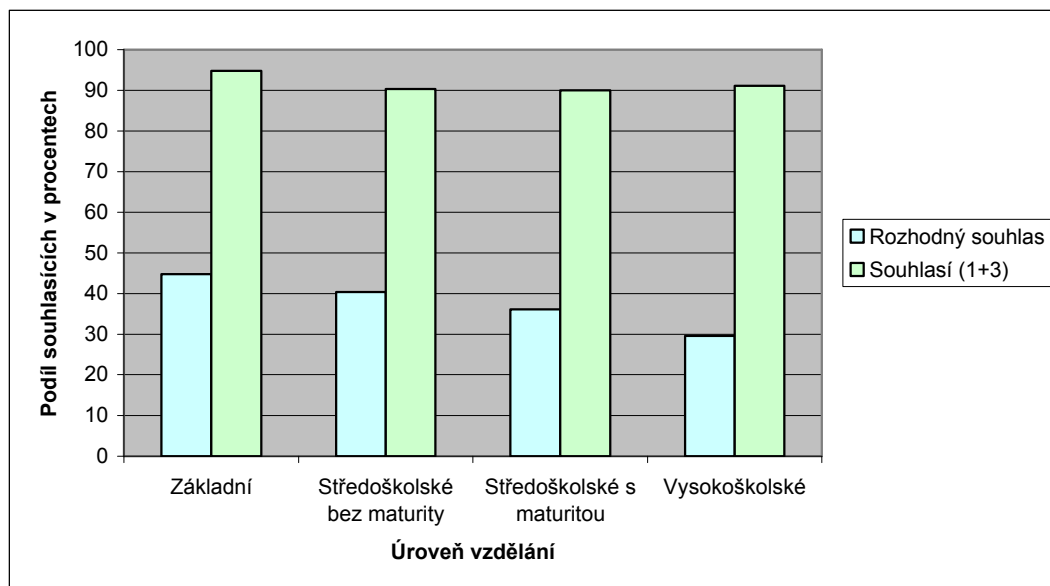
Úroveň vzdělání			
„Pro mnoho lidí je výchova dětí velká finanční zátěž.“	koeficient	P hodnota	N
	0,072**	0,001	2010

* $p < 0,05$, ** $< 0,01$

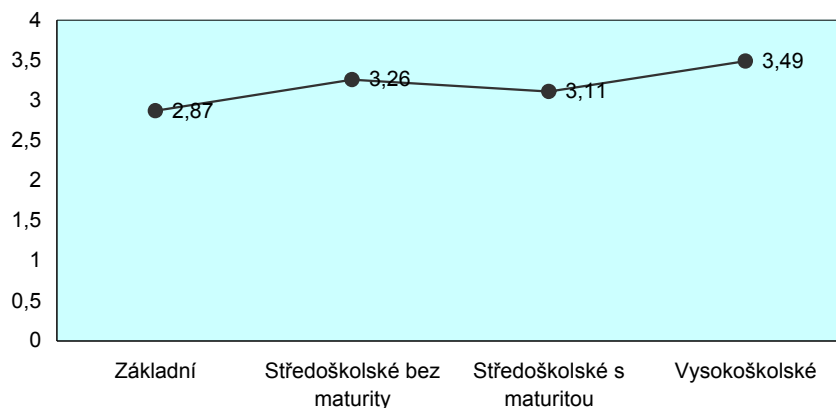
Zdroj: výpočty autora

Spearmanova korelace ukázala, že existuje statisticky významný vztah mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Pro mnoho lidí je výchova dětí velká finanční zátěž.“ Korelační analýza vztah potvrdila na hladině významnosti 1%. Korelační koeficient je kladný (0,072), to znamená, že s dosaženou úrovní vzdělání respondenta klesá míra souhlasu s uvedeným výrokem.

Graf č. 3.5.11b. „Pro mnoho lidí je výchova dětí velká finanční zátěž.“ – podíl souhlasících v procentech

Graf č. 3.5.12a. Průměrné odpovědi na otázku „Děti způsobují mnoho neshod a problémů v partnerském vztahu.“ podle dosaženého vzdělání respondenta

Škála odpovědí: 1. rozhodně souhlasí až po 6. rozhodně nesouhlasí

Zdroj: výpočty autora

Tabulka č. 3.5.12. Výsledek Spearmanovy korelace mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Děti způsobují mnoho neshod a problémů v partnerském vztahu.“

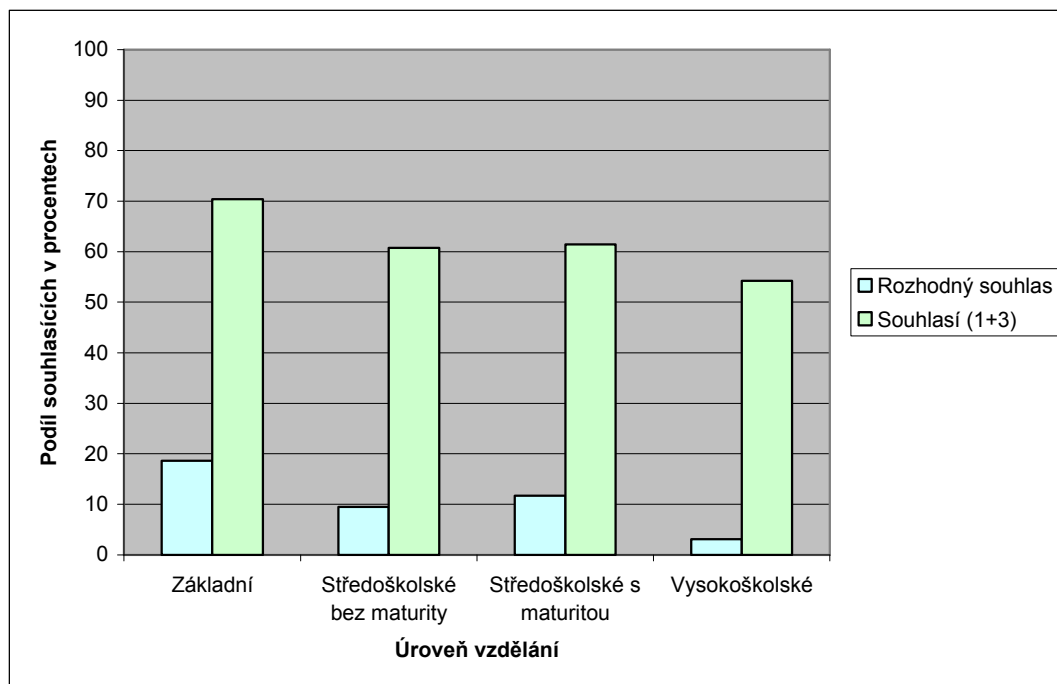
	Úroveň vzdělání		
	koefficient	P hodnota	N
„Děti způsobují mnoho neshod a problémů v partnerském vztahu.“	0,067**	0,003	2010

* $p < 0,05$, ** $< 0,01$

Zdroj: výpočty autora

Spearmanova korelace ukázala, že existuje statisticky významný vztah mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a výrokem „Děti způsobují mnoho neshod a problémů v partnerském vztahu.“ Korelační analýza vztah potvrdila na hladině významnosti 1%. Korelační koeficient je kladný (0,067), to znamená, že s dosaženou úrovní vzdělání respondenta klesá míra souhlasu s uvedeným výrokem.

Graf č. 3.5.12b. „Děti způsobují mnoho neshod a problémů v partnerském vztahu.“ – podíl souhlasících v procentech

Interpretace

Hypotéza H₄, která předpokládala, že rodičovství je pro jedince s nižším vzděláním více finančně náročné než pro ty s vyšším vzděláním se potvrdila. Zároveň lidé s nižším vzděláním dítě více vnímají jak zdroj napětí a neshod v partnerských vztazích než lidé s vyšším vzděláním.

S výrokem „Dřív, než se pár rozhodne mít děti, měl by zvážit, jestli raději nevyužít peníze na něco jiného.“ rozhodně souhlasí 15,1% lidí se základním vzděláním a 5,4% lidí s vysokoškolským vzděláním.⁷⁷ K výroku „Pro mnoho lidí je výchova dětí velká finanční zátěž.“ se rozhodným souhlasem vyslovilo 44,8% se základním vzděláním a 29,6% se vzděláním vysokoškolským.⁷⁸ Dítě jako ohnisko neshod a problémů v partnerském vztahu vnímá rozhodně 18,6% lidí se základním vzděláním a 3,1% lidí vysokoškolsky vzdělaných.⁷⁹

Lze předpokládat, že náročná finanční situace rodin s dětmi se podepíše také na mezilidských vztazích. Proto lidé, pro které je založení rodiny složité z ekonomické stránky, mohou vnímat rodičovství negativněji. Rodiny s vyššími příjmy, resp. rodiče naopak mohou využít finance k občasnému úniku z vypjaté atmosféry domova a uvolnit tak případné napětí.

⁷⁷ Graf č. 3.5.10b.

⁷⁸ Graf č. 3.5.11b.

⁷⁹ Graf č. 3.5.12b.

Tak jako v předešlé kapitole, i zde platí, že lidé s vysokoškolským vzděláním zakládají rodinu až po absolvování školy a etablování se na pracovním trhu, v situaci, kdy se cítí ekonomicky zajištěni.

Zajímavý výsledek lze pozorovat u otázky, týkající se dítěte jako finanční zátěže. U všech vzdělanostních kategorií vidíme téměř vyrovnané míry celkového souhlasu, a to velmi vysoké (nad 90%)⁸⁰. Předpokládám, že finanční situace vysokoškolsky vzdělaných lidí, kteří jsou po ukončení studií již několik let zavedeni v pracovním životě je lepší než lidí se základním vzděláním, a proto by je náklady na dítě neměly tolik zatěžovat. Nicméně je možné, že svou roli zde hraje vyšší životní standard, na který jsou zvyklí, a tedy nutně vyšší životní náklady. Zároveň ženy s vyšším příjmem nástupem na mateřskou a posléze rodičovskou dovolenou ztrácejí více než ženy s nižším příjmem. Státní příspěvky poskytované v období mateřství mají své horní limity.

3.6 Hodnocení kvality výzkumu

Kvalita výzkumu je popisována pojmy validita a reliabilita. Reliabilita znamená spolehlivost technik a je zárukou opakovatelnosti. Reliabilitu je možné testovat porovnáváním výsledků různých šetření uskutečněných za stejných podmínek.⁸¹ Data, která využívám v práci jsou výstupem výzkumu, který je replikací již realizovaného výzkumu. Předpokládám tedy, že je možné považovat použitá data za reliabilní ve výše uvedeném smyslu. Zároveň mnou použitý výzkumný vzorek obsahuje odpovědi 2010 respondentů. Jeho velikost zaručuje malou možnost zkreslení dat vlivem nahodilých a bezprostředních okolností, ve kterých se respondent zrovna může nacházet a které mohou ovlivňovat jeho odpovědi.

Data byla získána prostřednictvím dotazníkového šetření standardizovaných face-to-face rozhovorů. Tento způsob sběru dat je zárukou vyšší kvality výzkumu. Respondent je v přímém kontaktu s tazatelem, což zaručuje menší možnost nepochopení otázek a nepřesností a tedy případných negativních zkreslení výzkumu. Zároveň se tak předejde případné nízké návratnosti dotazníků, na rozdíl od těch které jsou respondentům pouze zaslány. Při sestavování dotazníku je potřeba klást důraz na jasnou a přesnou formulaci otázek tak, aby byla zaručena jeho validita, tzn. do jaké míry je v ukazatelích skutečně postižen obsah sledovaného obecného pojmu. Při interpretaci dat v kvantitativním výzkumu je malá možnost ovlivnění výzkumu ze strany řešitele.

⁸⁰ Graf č. 3.5.11b.

⁸¹ Surynek, A., R. Komárková, E. Kašparová. 2001. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press.

3.7 Etické otázky výzkumu

V případě kvantitativního výzkumu je nutné se pozastavit na způsobem vedení dotazníkového šetření z hlediska etického. Za sběr dat z roku 2006, která jsem použila ve své práci zodpovídá společnost SC&C Marketing and Social Research.⁸² Jedná se o renomovanou společnost, která se zabývá výzkumy na českém trhu již 18 let.

Respondenti musí být informováni o účelu šetření a ujištění, že veškeré uváděné informace slouží výlučně k účelům sociologického výzkumu a jsou v souladu s etickým kodexem výzkumu vždy plně anonymizována. Tazatelé jsou plně vyškoleni tak, aby nedošlo k porušení etického kodexu výzkumu veřejného mínění (ESOMAR) a zároveň, aby se předešlo možným zkreslením při vedení rozhovoru.

3.8 Omezení výzkumu a doporučení pro další výzkum

Uvědomuji si, že mnou navržený výzkum měl určitá omezení. Prvně je třeba přihlídnout ke skutečnosti, že validitu výzkumu mohla ovlivnit citlivost tématu. Otázky týkající se dětí a rodičovství mohou být pro mnoho lidí velmi niterným a intimním tématem.

Cílem mé práce bylo zkoumat, jak vnímají mladí lidé hodnoty dítěte v závislosti na jejich dosaženém vzdělání. Z originálního vzorku jsem za účelem mého výzkumu vyčlenila kohortu narozenou mezi léty 1972-1978 a porovnávala jsem vztah mezi jejich dosaženou mírou vzdělání a odpověďmi na konkrétní pozitivní a negativní aspekty rodičovství. Výsledky analýzy ovšem naznačují silný vliv třetí proměnné v korelační analýze. Především je to pohlaví respondenta, počet dětí respondenta a také preferovaný počet dětí. Výsledky analýzy mohou být ovlivněny pohlavím respondenta především v části věnující se „Omezením a ztrátám“ a „Pozitivům rodičovství“, jelikož např. otcovství nezasahuje od pracovního života muže, tak jako mateřství do života ženy (pokud předpokládáme, že je s dítětem doma žena). Stejně tak, pro muže, který nemá děti a ví, že je mít nechce nebudou otázky týkající se dítěte jako zdroje psychického vypětí příliš aktuální.

Další možnosti zkoumání problému vidím právě ve zkoumání těchto dalších proměnných komplexněji. Zároveň datový soubor je vhodný pro zkoumání skutečného a preferovaného počtu dětí, což je užitečné vzhledem ke snaze o předpověď budoucího demografického vývoje.

⁸² <http://www.scac.cz/index.php>

4 Závěr

Výsledky mnou provedeného výzkumu jsou nejednoznačné. Hypotézy, které jsem si stanovila se potvrdily jen částečně. Ptala jsem se, jak vnímají lidé v reprodukčním věku konkrétní výhody a nevýhody rodičovství v závislosti na svém vzdělání. Zabývat se tím, jakou hodnotu má dítě pro současné mladé lidi je v souvislosti s klesající porodností více než aktuální.

Předpoklad, že lidé s vyšším vzděláním budou dítěti přisuzovat menší hodnotu než lidé s nižším vzděláním se nepotvrdil. Vztah mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání a pozitiviv, která rodičovství může přinášet nepotvrdil statisticky významný vztah. I přesto můžeme z procentuálních tabulek vyčíst fakt, že děti mají pro mladé lidi obecně velkou emocionální hodnotu, ale zároveň si realisticky uvědomují náklady, které rodičovství sebou nese. Zde je již rozdíl mezi vzdělanostními skupinami statisticky významný. Pro lidi s nižším vzděláním je dítě větším zdrojem napětí než pro vzdělanější lidi a také se jich více dotýkají ekonomické aspekty rodičovství.

V další hypotéze jsem testovala teorii nákladů ztracených příležitostí⁸³. Spearmanův korelační koeficient vyhodnotil statisticky významný vztah v této části, ovšem směr vztahu byl opačný než jaký jsem předpokládala. Vztah mezi nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání respondenta a výrokem „Dřív, než se pár rozhodne mít děti, měl by zvážit, jak to zasáhne do pracovního uplatnění ženy.“ nebyl statisticky významný. V této části analýzy podle mého názoru ovšem významně zasahuje třetí proměnná – pohlaví respondenta.

Předpoklad, že lidé s vyšším vzděláním a tedy vyšším kulturním kapitálem budou odolnější vůči sociálním tlakům se potvrdila. Obecně se ovšem mladí lidé vyhrazují proti působení sociálních norem. Rozhodnutí stát se rodičem se více přenáší na individuální rovinu a racionalizuje se.

Je zřejmé, že hodnota dítěte neztrácí u mladých lidí na významu, pouze nemusí být u každého na předním místě. Nikde není řečeno, že je výchova dětí jednoduchým úkolem, každopádně ale by k ní mělo být přistupováno zodpovědně. Chování mladé generace tomu zdá se odpovídá. Především je lépe, když je člověk, ještě než se stane rodičem, již „někým“.

⁸³ str.14-15, 22

5 Seznam použité literatury

- ARIÈS, PHILIPPE. „Two successive motivations for the declining birth rate in the West“. *Population and Development Review* 6 (4) (1980): 645-650.
- BADINTER, ELIZABETH. *The myth of motherhood: an historical view of the maternal instinct*. London: Souvenir Press, 1981. xxiii, 360 p. ISBN 0-285-64941-8.
- BECK, ULRICH. *Riziková společnost*. Z něm. přel. OTAKAR VOCHOČ 1 vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. 431 s. ISBN 80-86429-32-6
- BECKER, GARY S. *A Treatise on the Family*. 1st ed. Cambridge: Harvard University Press, 1981. xii, 288 p. ISBN 0674906969.
Dostupný z WWW: <http://books.google.com/books?id=NLB1Ty75DOIC&printsec=frontcover&dq=A+treatise+on+the+Family&ei=_3A-SvCcE4SszgSvwuG6BQ&hl=cs>.
- BAUMAN, ZYGMUNT. *Tekutá modernita*. Z ang. přel. BLUMFELD, S.M. 1 vyd. Praha: Mladá fronta, 2002. 344 s. ISBN 80-204-0966-1.
- CALDWELL, JOHN C. *Theory of fertility decline*. 1st ed. London: Academic Press, 1982. xi, 386 p. ISBN 0-12-155080-X.
- DAWKINS, RICHARD. *Sobecký gen*. Z ang. přel. VOJTĚCH KOPSKÝ. 1 vyd. Praha: Mladá fronta, 1998. 319 s. ISBN 80-204-0730-8.
- DISMAN, MIROSLAV. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2006. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.
- FAWCET, J. T., ARNOLD, F. S. „The Value of Children: Theory and Method.“ *Representative Research in Social Psychology*, 4 (1)(1973): 23-36.
- FOSTER, CAROLINE. „The limits to low Fertility: A Biosocial Approach.“ *Population and Development Review*. 26 (2)(2000): 209-234.
- FRIEDMAN, D., HECHTER, M., KANAZAWA, S. A theory of the Value of Children.“ *Demography* 31 (3)(1994): 375- 401.
- GIDDENS, ANTHONY. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Z ang. přel. JANA OGROCKÁ. 1 vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 135 s. ISBN 80-85850-91-5.
- HAMPLOVÁ, DANA. Vstup do manželství a vzdělání českých žen: generace 1952-1982. In HAMPLOVÁ, DANA, JITKA RYCHTAŘÍKOVÁ A SIMONA PIKÁLKOVÁ. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. 1 vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2003. 108 s. ISBN 80-7330-040-0.
- HAŠKOVÁ, HANA. *Fenomén bezdětnosti*. 1 vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 264 s. ISBN 978-80-7419-020-9.

- HAŠKOVÁ, HANA. „Reprodukční preference a bezdětnosti v české společnosti ve světle kvantitativních dat“, 2007. Dostupné z www: www.soc.cas.cz/promeny.
- HAŠKOVÁ, HANA, ZAMYKALOVÁ, LENKA. „Mít děti – co je to za normu? Čí je to norma?“ *Biograf* 11 (40-41) (2006): 3-53.
- HENDL, JAN. *Přehled statistických metod. Analýza a metaanalýza dat*. 3 přepr.vyd. Praha: Portál, 2009. 695 s. ISBN 978-80-7367-482-3.
- HOFMAN, L. W.; HOFMAN, M. L. „The Value of Children to Parents.“ In: FAWCET, J. T. (ed.) *Psychological Perspectives on Population*. New York: Basic Books, 1973: 19-76.
- INGLEHART, RONALD. *Cultural shift in advanced industrial society*. Princeton: Princeton University, 1990. xviii, 484 p. ISBN 0-691-02296-08.
- INGLEHART, RONALD. „The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies“. *American Political Science Review* 65 (4) (1971): 991-1017. Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/stable/1953494>.
- KANTOROVÁ, VLADIMÍRA. „Education and entry into motherhood: The Czech Republic during the state socialism and the transition period (1970-1997).“ *Demographic Research*. Special Collection 3 (2004): 245-274. Dostupné z www: <http://www.demographic-research.org/special/3/10/s3-10.pdf>.
- KATRŇÁK, TOMÁŠ. *Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. 190 s. ISBN 80-86429-29-6.
- KLEIN, THOMAS, JAN ECKHARD.. „Educational Differences, Value of Children and Fertility Outcomes in Germany.“ *Current Sociology* 55 (4) (2007): 505-525.
- KUČERA, MILAN. „Představy o postavení sňatku a narození dětí v životní dráze mladých svobodných lidí.“, s. 45-66 In FIALOVÁ, LUDMILA, DANA, HAMPLOVÁ, MILAN KUČERA A SIMONA, VYMĚTALOVÁ. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 1 vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 163 s. ISBN 80-85850-87-7.
- LESTHAEGHE, RON. „*The Unfolding Story of the Second Demographic Transition*“. Paper presented at the Conference on Fertility in the History of the 20th Century-Trends, Theories, Public Discourse, and Policies, 2010, January 21-23, Berlin. Dostupný z www: <http://www.psc.isr.umich.edu/pubs/abs/6089>.
- MAREŠ, PETR, IVO MOŽNÝ. „The Czech Family, Reproductive Behaviour, and the Value of Children in the Czech Republic.“ s. 67-156. In: TROMMSDORFF, G., NAUCK, B. (eds.). *The Value of Children in Cross-Cultural Perspective. Case Studies From Eight Societies*. Lengerich, Berlin, Bremen: Pabst Science, 2005.
- MATĚJČEK, ZDENĚK. „Hodnota dítěte pro rodinu“. *Demografie*, 20 (2)(1978): 134-141.
- MCDONALD, PETER. „Gender Equity in Theories of Fertility Transition.“ *Population and Development Review* 26(3)(2000a): 427-439.

MORGAN, S. PHILIP., ROSALIND B. KING. „Why Have Children in the 21st Century? Biological Predispositions, Social Coercion, Rational Choice.“ *European Journal of Population* 17 (1)(2001): 3-20.

PAKOSTA, PETR. „Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice“. *Sociologický časopis* 45 (5)(2009): 899-934.

RABUŠIC, LADISLAV. *Kde ty všechny děti jsou?: Porodnost v sociologické perspektivě*. 1 vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 265 s. ISBN 80-86429-01-6.

RABUŠIC, LADISLAV. „Populační politika je spíše chiméra než spása.“ Praha: CEP, Centrum pro ekonomiku a politiku, 21: 47-62.

RABUŠIC, LADISLAV, PETR, MAREŠ. „Je česká společnost anomická?“ *Sociologický časopis* 32(2)(1996): 175-187.

Dostupný z www:

http://sreview.soc.cas.cz/uploads/584b5537d0d8a8dde6b32d3ccbb3b4f1fb464d3e_305_175RAMAR.pdf.

RIDLEY, MATT.. *Červená královna: sexualita a vývoj lidské přirozenosti*. Z ang. přel. MARTIN KONVIČKA, 2 vyd., V Portálu 1. Praha: Portál, 2007. 315 s. ISBN 978-80-7367-135-8.

RYCHTAŘÍKOVÁ, JITKA. „Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace“. *Demografie* 38(2)(1996): 77-89.

SCHOEN. R., YOUNG. J. K., NATHASON. C. A., FIELDS. J., ASTONE. N. M. „Why Do Americans Want Children?“ *Population and Development Review* 23 (2)(1977): 333-358.

SINGLY, FRANÇOIS DE. *Sociologie současné rodiny*. Z franc. přel. STANISLAV ŠTECH a LUDMILA ŠAŠKOVÁ. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 127 s. ISBN 80-7178-249-1.

SOBOTKA, TOMÁŠ. „Fertility trends in Europe: Is below-replacement fertility an inevitable outcome of the Second Demographic Transition? VUB Colloquim – Demographic challenges for the 21st century. Brusel, 15.-16.2.2007

Dostupný z www:

http://216.239.59.104/search?q=cache:EndHirvxWMQJ:www.vub.ac.be/SOCO/demo/docs/Keynote_Sobotka.ppt+total+fertility+rate+2006+Council+of+Europe+Eurostat&hl=cs&ct=clnk&cd=1

SURYNEK, A., R. KOMÁRKOVÁ, E. KAŠPAROVÁ. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press, 2001. 160 s. ISBN 80-7261-038-4.

VAN DE KAA, DIRK. „Europe's second demographic Transition“. *Population Bulletin* 42(1) (1987).

VAN DE KAA, DIRK. „The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries“. Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminář of the National Institute of Population and Social Security, 2002, January 29, Tokyo. Dostupný z www: http://www.ipss.go.jp/webjad/WebJournal.files/Population/2003_4/Kaa.pdf.

Internetové zdroje:

-webové stránky European Value Study, World Value Survey a International Social Survey Programme:

<http://www.europeanvaluesstudy.eu/>

<http://www.worldvaluessurvey.org/>

<http://www.issp.org/>

- webové stránky Univerzity Konstanz, Německo:

<http://www.uni-konstanz.de/developmental-psychology/VOCproject.html>

- webové stránky Sociologického datového archivu Sociologického ústavu AV ČR:

<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>

- webové stránky společnost SC&C Marketing and Social Research:

<http://www.scac.cz/index.php>

6 Přílohy

Příloha 1

Seznam výroků souboru „Proč mít/nemít děti obecně“:

Rodičovství má své světlé i stinné stránky – nyní se Vás budu ptát na Vaše názory na rodičovství. Odpovídejte, prosím, tak, že se nejdříve rozhodnete, zda s výrokiem souhlasíte nebo nesouhlasíte a poté mi řeknete, zda s ním souhlasíte nebo nesouhlasíte rozhodně, středně nebo málo.

1. Péče o děti je únavná a nezábavná záležitost.
2. Dobrým důvodem, proč mít děti je skutečnost, že pomohou rodičům, když zestárnou.
3. Jenom dítěti může člověk zcela bez zábran vyjádřit lásku a cit.
4. Žena má mít dítě, bez toho je její život planý.
5. Rodičovství dává člověku zvláštní podnět k tomu, aby byl v životě úspěšný.
6. Je důležité mít děti, aby měl kdo pokračovat v rodinných tradicích.
7. Je přirozené, když muž chce mít děti.
8. Dřív, než se pár rozhodne mít děti, měl by zvážit všechny nepříjemnosti, které to s sebou nese.
9. Neustálá přítomnost dětí znamená velké psychické vypětí.
10. Vzhledem k tlaku ze strany rodiny a přátel člověk nemá příliš na výběr, zda mít nebo nemít děti.
11. Mít děti je povinností vůči společnosti.
12. Všechna námaha, která je s rodičovstvím spojena, se nakonec dlouhodobě vyplatí.
13. Mezi ženou a mužem se vytvoří pevnější pouto, když mají dítě.
14. Jedním z největších cílů života je mít děti.
15. Dívka dospěje v ženu až poté, co se stane matkou.
16. Dnes je těžké najít partnera, který by byl zodpovědným otcem.
17. Nejdůležitějším posláním manželství/partnerství je mít děti.
18. Děti člověka omezují v tom, že si nemůže dělat, co chce, a jít kam chce.
19. Pro většinu lidí by byl život bez dětí nudný a hloupý.
20. Mladý pár je svým okolím plně akceptován až tehdy, když má dítě.
21. Rodičovství zvyšuje pravděpodobnost, že se člověk bude chovat morálněji.
22. Pro většinu lidí je mít děti nevyhnutelnou skutečností.
23. Jedna z nejlepších věcí na dětech je upřímná oddanost, kterou svým rodičům prokazují.

24. Děti způsobují mnoho neshod a problémů v partnerském vztahu.
25. Člověka, který má děti, si lidé víc váží, než toho, který děti nemá.
26. Je přirozené, že žena chce mít děti.
27. Mít děti stojí za to už jen pro ten pocit, že ho dítě potřebuje.
28. Člověk, který je dobrým rodičem, může být zcela spokojený se svým životem.
29. Rodina s dětmi je pro společnost základem pro vše dobré.
30. Dřív, než se pár rozhodne mít dítě, měl by zvážit, jestli raději nevyužít peníze na něco jiného.
31. Jedna z nejlepších věcí na rodičovství je příležitost předat dětem to, co jsme sami zkušeností získali.
32. Muž má povinnost mít dítě, aby někdo dál nesl rodinné jméno.
33. Život člověka, který má děti, pokračuje v jistém smyslu i po jeho smrti.
34. Jedna z nejlepších věcí na dětech je, že se člověk nikdy necítí osamělý.
35. Pro mnoho lidí je výchova dětí velká finanční zátěž.
36. Muž má mít dítě, bez toho je jeho život planý.
37. Partnerský pár nemá právo zasahovat do chodu přírody tím, že záměrně omezuje počet dětí, jež by mohl mít.
38. Když má člověk děti, musí se vzdát spousty věcí, které má rád.
39. Skutečně důležité věci pro život člověka se člověk naučí jenom ze zkušenosti s výchovou dětí.
40. Dřív, než se pár rozhodne mít dítě, měl by zvážit, jak to zasáhne do pracovního uplatnění ženy.
41. Děti jsou pro manželství/ partnerství požehnáním.
42. Rodina s dětmi je v tomto moderním světě jediným místem, kde se člověk může cítit spokojený a šťastný.
43. Člověk, který nemá děti, nemůže být skutečně šťastný.
44. Chlapec dospěje v muže až poté, co se stane otcem.
45. Podle víry má člověk mít děti.

Otázka zjišťující úroveň vzdělání:

Jaké je Vaše nejvyšší ukončené vzdělání?

-1 neodpověděl(a)

1 neúplné základní vzdělání

2 základní vzdělání

3 učební obor bez maturity

4 učební obor s maturitou

5 středoškolské vzdělání bez maturity

6 středoškolské vzdělání s maturitou

7 vysokoškolské bakalářské vzdělání

8 vysokoškolské magisterské vzdělání